

B. Metodika princípov rozhodovania Pamiatkového úradu SR vo veciach stavebnotechnického /alebo reštaurátorského/ zásahu

časť 4. Urbanizmus

Vypracoval:
Radoslav Mokriš

Urbanizmus

OBSAH

1.	ÚVOD	4
1.1.	VÝVOJ ÚZEMNEJ PAMIAJKOVEJ OCHRANY A SÚČASNÁ SITUÁCIA	4
2.	CIELE A NÁSTROJE ÚZEMNEJ OCHRANY	7
2.1.	PRINCÍPY A CIELE ÚZEMNEJ OCHRANY	8
2.2.	PAMIAJKOVÉ REZERVÁCIE.....	8
2.3.	PAMIAJKOVÉ ZÓNY	9
2.4.	ÚZEMIA SVETOVÉHO KULTÚRNEHO DEDIČSTVA.....	9
2.5.	OCHRANNÉ PÁSMA PAMIAJKOVÝCH ÚZEMÍ	9
3.	ZÁSADY OCHRANY PAMIAJKOVÝCH ÚZEMÍ	11
4.	PRIMERANÉ FUNKČNÉ VYUŽITIE PAMIAJKOVÝCH ÚZEMÍ	12
4.1.	VÝVOJ FUNKČNÉHO VYUŽITIA PAMIAJKOVÝCH ÚZEMÍ.....	12
4.2.	VHODNÉ FUNKČNÉ VYUŽITIE PAMIAJKOVÝCH ÚZEMÍ	13
4.3.	ÚŽITKOVÁ KAPACITA PAMIAJKOVÝCH ÚZEMÍ.....	14
4.4.	TECHNICKÁ KAPACITA PAMIAJKOVÝCH ÚZEMÍ.....	15
5.	ZACHOVANIE, ÚDRŽBA A REGENERÁCIA HISTORICKÉHO PÔDORYSU A PARCELÁCIE	16
5.1.	PÔDORYSNÁ SKLADBA ZÁSTAVBY.....	17
5.2.	PARCELÁCIA	17
5.3.	NEZASTAVATEĽNÉ PLOCHY.....	17
5.4.	PÔDORYSNÉ USPORIADANIE NOVOSTAVIEB.....	18
6.	MATERIÁLOVÁ A OBJEKTOVÁ SKLADBA	21
6.1.	MATERIÁLOVÁ SKLADBA PAMIAJKOVÝCH ÚZEMÍ.....	21
6.2.	OBJEKTOVÁ SKLADBA V PAMIAJKOVOM ÚZEMÍ.....	21
7.	VÝŠKOVÉ A PRIESTOROVÉ USPORIADANIE OBJEKTOV	23
7.1.	VÝŠKOVÁ REGULÁCIA PAMIAJKOVÝCH ÚZEMÍ	23
8.	ARCHITEKTONICKÝ VÝRAZ	25
8.1.	ŠPECIFIKÁ VIDIECKYCH PAMIAJKOVÝCH ÚZEMÍ	26
9.	PRVKY ULIČNÉHO INTERIÉRU A ULIČNÉHO PARTERU	28
9.1.	PRVKY ULIČNÉHO INTERIÉRU	28
9.2.	ULIČNÝ PARTER.....	31
10.	HISTORICKÁ ZELEŇ	33
10.1.	ZELEŇ VO VEREJNOM PRIESTORE.....	33
10.2.	PARKY A OKRASNÉ ZÁHRADY	34
10.3.	SÚKROMNÉ ZÁHRADY	34
10.4.	INÉ ZELENÉ PLOCHY.....	34

11.	CHARAKTERISTICKÉ POHLADY, SILUETA A PANORÁMA.....	35
12.	ARCHEOLOGICKÉ NÁLEZISKÁ.....	36
13.	ĎALŠIE KULTÚRNE A PRÍRODNÉ HODNOTY PAMIATKOVÉHO ÚZEMIA.....	38
14.	ODPORÚČANÁ ODBORNÁ LITERATÚRA.....	39
15.	ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV	40
16.	ZDROJE OBRAZOVEJ A FOTOGRAFICKEJ PRÍLOHY.....	41
17.	ZOZNAM PRÍLOH	41

1. ÚVOD

Čo je zmyslom pamiatkového urbanizmu? Pomôžeme si paralelou s literatúrou. Samotné slovo je pre spisovateľa ničím, ale kontext je všetkým. Až kontext – špecifické zoskupenie slov – dáva myšlienkam pravý zmysel. Aj vážne myslené slová môžu v určitej situácii vyznieť smiešne. Kontext je nemenej dôležitý ako samotný obsah slov. Kontext sa vzťahuje na okolnosti, prostredie alebo deje, v ktorých sa niečo vyskytuje. Kontext môže byť fyzický, sociálny, kultúrny alebo historický.

Kontext tvorí aj charakter našich sídiel. Podobne ako spisovateľ narába so slovami, urbanista pracuje so sieťou ulíc, typológiou blokov a s ich funkčnou náplňou. Pamiatkový urbanizmus v prvom rade vyjadruje kontext, v ktorom sa historické budovy nachádzajú. Pamiatky, vytrhnuté z prostredia, alebo prostredie, zmenené na nepoznanie, znamená to isté ako slová vytrhnuté z kontextu. Pamiatkový urbanizmus hľadá spôsoby, ako zachovať a prezentovať mestskú osnovu – poéziu historických miest.

Vedecký vzorec krásy možno neexistuje, našťastie však existujú medzinárodne uznávané vedecké metódy, pomocou ktorých môžeme chrániť pamiatkové hodnoty, ktoré si spoločnosť cení.

1.1. VÝVOJ ÚZEMNEJ PAMIATKOVEJ OCHRANY A SÚČASNÁ SITUÁCIA

História územnej pamiatkovej ochrany v bývalom Československu siaha do 50. rokov 20. storočia. Vplyvom atmosféry, nadchnutej záujmom o svojbytnosť historických prejavov našej národnej minulosti, nastal rozvoj pamiatkovej starostlivosti. V roku 1951 bol zriadený Pamiatkový ústav v Bratislave na spracovanie zoznamu pamiatok, ich výskum a dokumentáciu a na usmerňovanie pamiatkových obnov. V tom čase vzniklo aj mnoho hodnotných teoretických diel, začalo sa mapovanie pamiatkového fondu na profesionálnej úrovni. Československí architekti vystúpili s programom starostlivosti o celé urbanistické súbory – jadrá historických miest.¹ Tento ich zámer sa podaril, a to v odbornej aj v politickej rovine, a následne došlo k vyhláseniu kategórie mestských pamiatkových rezervácií, ktoré získali zvláštny štatút. Vtedajšia vláda Československej republiky rozhodla o programe obnovy vybraných pamiatok a 30 mestských pamiatkových rezervácií (ďalej aj „MPR“). V počiatkoch povojnovej pamiatkovej starostlivosti malo Československo popredné miesto v Európe v otázkach ochrany a obnovy mestských historických celkov. V krátkom období ožilo mnoho miest prostredníctvom obnovených fasád a očistených stredovekých hradieb. Centrá miest sa stali ukážkou štátnej pamiatkovej starostlivosti.

¹ Schwarzová, Anna, pracovníčka Mestskej správy pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody Bratislava, v rámci prednášok pre Slovenskú technickú univerzitu v Bratislave, oral history (Jej učebné materiály neboli nikdy vydané), 1989.

V roku 1958 vstúpil do platnosti zákon SNR č. 7/1958 Zb. SNR o kultúrnych pamiatkach. V nasledujúcich desaťročiach reálneho socializmu však došlo k spomaleniu pôvodného tempa. Dôvodom bol odklon spoločnosti od tradičných hodnôt v dôsledku prebiehajúcej industrializácie, zaťaženej socialistickou ideológiou. V rámci krajiny sa realizovalo niekoľko nekompetentných rozhodnutí, a to v rozpore s princípmi pamiatkovej ochrany. V dôsledku nesprávneho funkčného využitia jednotlivých štruktúr sa narušili urbanistické kvality viacerých slovenských miest.

Rozšírená koncepcia ochrany historických miest sa pripravovala od rokov 1972 – 1973, kedy bola v Štátnom ústave pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody spracovaná pamiatková kategorizácia historických miest. Súbežne s týmto vývojom prebiehal aj výber a príprava územnej ochrany pamiatkovo hodnotných vidieckych pamiatkových území. Z najrôznejších dôvodov však bolo ich vyhlásenie za pamiatkové rezervácie vtedajším Ministerstvom kultúry veľmi redukované. Táto kategorizácia bola schválená v roku 1984 kolégiom ministra kultúry a počítala so 40 mestskými pamiatkovými rezerváciami a 160 mestskými pamiatkovými zónami v rámci bývalej ČSSR. Kategória pamiatkovej zóny bola zakotvená až zákonom č. 20/1987 Zb. o štátnej pamiatkovej starostlivosti.

Veľkým prínosom zákona SNR č. 7/1958 Zb. SNR o kultúrnych pamiatkach bola inštitucionalizovaná ochrana pamiatkových území. Tento zákon definoval aj plán ochranných pásiem. Najhodnotnejšie časti miest prvýkrát získali štátnu ochranu. Pamiatkové rezervácie po roku 1960 vyhlasovala vláda Slovenskej socialistickej republiky uzneseniami, v ktorých určovala územný rozsah a podmienky na zabezpečenie obnovy podľa návrhov Ministerstva kultúry a Ministerstva výstavby a techniky a ukladala ministrom kultúry a radám krajských národných výborov vykonať záchranu, obnovu a vhodné využívanie pamiatkových rezervácií. Medzi typické opatrenia patrilo predloženie podkladov príslušnému stredisku geodézie, povinnosť zabezpečiť dobrý stavebný stav všetkých pamiatkových objektov, povinnosť vypracovať zásady pamiatkovej starostlivosti pre príslušnú rezerváciu a schváliť územnoplánovacia dokumentáciu, v ktorej mal byť zahrnutý program obnovy rezervácie a stano-

vené kritériá pre výstavbu na území rezervácie a v jej ochrannom pásme.

Prax však kontrastovala s deklarovaným postojom štátu ku kultúrnym hodnotám. Napr. v MPR Bardejov boli plánovito zbúrané dvorové a zadné krídla meštianskych domov, v návrhu obnovy MPR Trnava, Košice a iných miest museli byť určené rezervné plochy, kde sa asanovali celé bloky pre budúcu viacpodlažnú komplexnú bytovú výstavbu. V dennom živote, ale aj v dôležitých investičných rozhodnutiach sa postoj štátu prejavoval ignorovaním základnej údržby pamiatkových objektov alebo selektívnym prístupom k obnove kultúrnych pamiatok. Funkčné požiadavky socialistických organizácií boli vždy uprednostňované pred záchranou pamiatkových hodnôt.

V období rokov 1948 až 1970 sa na vidieku praktizovala územná ochrana vo veľmi redukovanej forme. Predmetom pamiatkovej ochrany boli väčšinou iba vybrané areály. Vidiecke pamiatky preto ostali vytrhnuté z pôvodného kontextu, a preto je z dnešného uhla pohľadu ťažké nadviazať na tradíciu. Ochrana vidieckych pamiatkových území sa dostala do pozornosti pamiatkových orgánov oveľa neskôr, až v 70. rokoch, a tiež všeobecný pohľad na vidiecku zástavbu bol často odmietavý – pre zastaranosť a jednoduchosť konštrukcií a materiálov, ako i pre absentujúce základné technické vybavenie. Na druhej strane práve zachovalé vidiecke osídlenie v spojitosti s prírodným prostredím môže byť dnes zdrojom národnej hrdosti aj cieľom turizmu.

| Pamiatkové zóny sa vyhlásili najmä po roku 1990.

Rozhodnutia vydávali vtedajšie referáty kultúry, resp. odbory školstva a kultúry, ako príslušné správne orgány podľa zákona SNR č. 472/1990 Zb. o organizácii miestnej štátnej správy, pričom štátna pamiatková starostlivosť bola iba jednou časťou ich agendy. Vďaka tejto špecializácii však mali novovyhlásené pamiatkové zóny určené konkrétne podmienky ochrany.

Aj v mestách boli pred rokom 1989 obnovené iba vybrané objekty alebo súbory. V prípade mestských pamiatkových rezervácií bolo plánovité riadenie pamiatkovej starostlivosti už menej úspešné. Napr. v Bardejove sa vyriešil problém využitia dvorových krídiel stredovekých meštianskych domov tak, že väčšinu z nich zbúrali, v Banskej Štiavnici sa obnova mala realizovať na základe podrobných pamiatkových výskumov, celoplošne spracovaných – za týmto účelom vystaňovali obyvatelov z historického jadra, čím sa domy stali neobývané, a teda neutržiavané po dlhé roky, a mnohé z nich dospeli až do havarijného stavu. Puristická obnova mestských opevnení si vyžiadala plošné asanácie mladšej historickej zástavby pod hradbami (Trnava, Bratislava, Kremnica, Košice – Hradbová).

V prípade Bratislavy, Košíc a ďalších miest bola väčšina meštianskych domov v historickom jadre využívaná ako štátne nájomné byty. Zanedbávaním údržby a zväčšovaním investičného dlhu zostali stagnovať na nízkom štandarde. Negatívny vplyv na stav historickej zástavby najmä v historických mestách malo anonymné „spoločné“ vlastníctvo, a tiež predchádzajúci „odsun“ časti pôvodného obyvateľstva po vojne a nastahovanie ľudí, ktorí často nemali skúsenosti s bývaním napr. v murovaných domoch. Výsledkom bolo, že pôvodní obyvatelia sa postupne vystaňovali do sídliskových

bytov a na ich miesta prišli sociálne slabšie skupiny s nízkymi požiadavkami na kultúru a hygienu bývania. Tento proces urýchlil degradáciu objektov.

Znárodnenie kultúrnych statkov v období socializmu (odcudzenie vlastníctva štátom) má presah aj po roku 1989. Pretrhnutá kontinuita vlastníckych vzťahov sa dodnes úplne nezacelila. Je na škodu veci, že tento (vnútorný) dlh nebol nikdy ekonomicky vyčíslený. Niektorí odborníci prirovnávajú výsledok socialistického hospodárenia s kultúrnymi pamiatkami a pamiatkovými územiami k vojnovým škodám. Tento dlh sa premieta dodnes v podobe mnohých opustených a chátrajúcich (aj vzácnych) historických stavieb. V porovnaní so susednou Českou republikou je náš investičný dlh ešte stále značný a dlhodobá diskvalifikuje prezentáciu nášho nehnuteľného kultúrneho dedičstva.

Ani z hľadiska územného plánovania nie je situácia uspokojivá. Vo väčších typoch sídiel dochádza k preťažovaniu pamiatkových území neprimeranými funkciami. Lukratívne polohy v centrách miest dnes lákajú investorov využívať pozemky na maximum. V praxi to znamená, že novostavba musí byť v zásade „najvyššou budovou v ulici“ a pozemok „musí byť stopercentne zastavaný“. Strechy hromadných garáží sa stávajú novými dvormi. Preto je zachovanie autentickej miery zástavby veľmi náročnou úlohou pre pamiatkové orgány a naráža na nepochopenie investorov.

V iných typoch sídiel, najmä v okresných mestách, dnes dochádza k vyprázdňovaniu centier. Aj to má svoj dôvod a logický následok. V porevolučnej eufórii (po roku 1989) v centrách miest vzniklo množstvo drobných prevádzok. Neskôr komerčne silnejšie prevádzky vytlačili menšie obchodíky a služby. Bývalé meštianske domy sa premieňali na menšie obchodné domy a na monofunkčné gastronomické zariadenia. Občianska vybavenosť sa teda rozširovala aj v priestoroch, ktoré predtým slúžili na bývanie.

Turbulenciám trhu sa síce zabrániť nedá, ale chybám verejnej správy áno. Stavebné úrady bežne kolaudovali občiansku vybavenosť aj v priestoroch, ktoré pôvodne stáročia slúžili ako bytový fond. Z pôvodnej zmiešanej funkcie sa jednotlivé budovy premenili na monofunkčné prevádzky s predimenzovanou kapacitou, ale bez adekvátneho technického vybavenia a s komplikovaným zásobovaním. Tým sa postupne strácala základná myšlienka polyfunkčnosti.

Následne sa situácia opäť dramaticky zmenila. Iniciatívu prebrali veľké obchodné centrá. A keďže nákupné zvyky obyvateľov ostávajú konštantné, kupujúci sa za obchodmi presunuli do periférií. Centrá miest odrazu stratili náplň a začali zívvať prázdnotou. Mnohé priestory stratili nájomcov alebo na ich miesto prišli podradné obchody. V tejto paradoxnej situácii drobné prevádzky, ktoré plnili dôležitú mestotvornú funkciu, zostali roztratené na perifériách a v rezidenčných štvrtiach. Je na škodu veci, že zariadenia s vysokou pridanou hodnotou (služby, dielne, špecializované obchody) ostali roztratené na perifériách. Dnes sa títo podnikatelia nechcú vrátiť späť do centier, pretože vďaka dobrej mobilite obyvateľstva a webovým aplikáciám prichádzajú klienti za nimi.

Výsledkom je, že to, čo by malo byť v centrách, je dnes na periférii, a naopak. Mestá aj obce takýmto

spôsobom – v snahe vyhovieť podnikateľom – napokon stratili funkčnú atraktivitu na miestach, kde je najviac očakávaná. Dá sa povedať, že súčasné sídla zachvátila funkčná dezurbanizácia. Tá sa netýka len nesprávne situovaných obchodov a služieb, ale aj zdravotníckych služieb (ordinácií a ambulancií) a celej terciárnej sféry. Následkom nekonceptných presunov vznikol v mestách vizuálny a dopravný chaos a celková neprehľadnosť funkcií. Občan musí zložito putovať po celom sídle namiesto toho, aby si vybavil podobné veci na jednom mieste.

Prirodzené sídelné centrá sú dnes nevhodne využívané na funkcie, ktoré do nich zjavne nepatria, a zároveň sú niektoré periférne lokality a obslužné komunikácie zbytočne preťažované a vytvárajú dopravné problémy. Pritom každý uvoľnený priestor v centre vytvára miesto pre podradné prevádzky (second-hand, záložne a pod.).

Podobným negatívnym javom je aj výstavba veľkých nákupných centier v tesnej blízkosti historických jadier. Tento efekt pamiatkovým územiám nepomáha, ale naopak: odvádza maloobchod z ulíc a nahrádza ho monofunkciou, najmä gastronomických prevádzok. Preto je dôležitou úlohou samospráv, aby metódami územného plánovania, ako aj ďalšími regulačnými nástrojmi predchádzali neželanej improvizácii a viedli jednotlivé územné celky k ich racionálnemu využívaniu.

Výrazným pozitívnym počínom samospráv bolo budovanie peších zón v centrách našich miest. Prevádzky obchodu a služieb vďaka tomu získali na atraktivite. Poloha, kvalita služieb a oddaná klientela sa stali dôležitými atribútmi, vďaka ktorým mohli aj malé prevádzky uspieť v silnejúcej konkurencii s nákupnými centrami.

Premenou prechádzajú aj vidiecke pamiatkové územia. Ich charakter sformovali domáce špecifiká. Slovensko si dlho zachovalo charakter agrárnej krajiny. Proces premeny krajiny prebiehal hlavne v rokoch 1950 – 1970 a priniesol významné zmeny v štruktúre poľnohospodárskej krajiny. Až do roku 1970 bola prevažná väčšina pracujúcich zamestnaná v poľnohospodárstve. Oproti krajinám bývalého Sovietskeho zväzu nedošlo k úplnému znárodneniu všetkej poľnohospodárskej pôdy. Tradičné formy obhospodarovania sa zachovali, no len v minimálnej miere. Prechod k trhovej ekonomike priniesol po roku 1989 ďalšie výrazné zmeny využívania poľnohospodárskej krajiny. V tomto období začalo dochádzať k transformácii poľnohospodárskych subjektov a liberalizácii trhu. Vo viacerých postsocialistických krajinách je vidiek charakteristický výraznou mierou opúšťania, resp. pustnutia poľnohospodárskej pôdy. Opúšťanie je typické najmä pre marginálne a horské oblasti. Pustnutie je opačný proces k zároveň prebiehajúcej intenzifikácii poľnohospodárstva v typicky poľnohospodárskych regiónoch. Tieto skutočnosti sa podpísali pod charakter dnešných vidieckych sídiel.²

Podobne ako mestá aj vidiecke sídla prechádzajú novodobým vývojom. Na vidieku postupne zaniká polyfunkčný spôsob využitia a pôvodná historická hospodársko-obytná funkcia sa postupne modifikuje

na monofunkčné bývanie, prípadne na rekreačné bývanie (prechodné ubytovanie), napr. prestavbou pôvodných objektov s hospodárskymi dvormi na penzióny (pamiatková rezervácia Ždiar). V prirodzených centrách cestovného ruchu (pamiatková zóna Tatranská Lomnica) spôsobuje požiadavka na zvyšovanie kapacít a štandardu ubytovacích zariadení tlak na zväčšovanie objemov pôvodných (aj rušivých) objektov a vytváranie plôch statickej dopravy.

V pamiatkových územiach so špecifickou pôvodnou funkciou (banská činnosť), ktorá bola nosnou historickou funkciou sídla, hlavná funkcia zväčša zanikla (pamiatková zóna Solná Baňa) a zmenila sa na bývanie, spojené so službami pre obyvateľov a návštevníkov lokality (napr. pamiatková rezervácia Banská Štiavnica).

2 MASNÝ, M. Analýza transformácie poľnohospodárskej krajiny s využitím krajinných metrik (modelové územie strelníky a povrazník), in: *Acta Geographica Universitatis Comenianae*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Fakulta prírodných vied, Katedra geografie a geológie, 2015, roč. 59, s. 67-81.

2. CIELE A NÁSTROJE ÚZEMNEJ OCHRANY

„Udržať v centre dvoj- a trojposchodové domy je základ. Akonáhle sú všetky stavby päťposchodové, začnú ulice vyzerať stiesnene. Myslím si, že práve zvyšovanie zástavby v historických centrách bolo príčinou modernistickej reakcie a rozbitia tradičnej ulice. Muselo to prísť, pretože sa dosiahol stav, keď sa z ulíc stali úzke chodby. Ulice sú zaujímavé, keď tam nie sú len domy, ale aj zeleň a záhradné múry, cez ktoré sa nad chodník skláňajú vetvy stromov. Takáto pestrosť je krásna. To je podstata tradičného mesta, ktorú je predovšetkým potrebné chrániť.

Najdôležitejšie je udržať počet poschodí. Ak povolíte nadstavbu jedného, dvoch alebo troch poschodí, potenciálna investícia – možnosť zhodnotenia pozemku – je taká obrovská, že akákoľvek diskusia o štýle, o architektúre bude bezpredmetná. Niektorí architekti, ktorí sú toho názoru, že by sa veciam mal nechať voľný priebeh, si neuvedomujú, že prekračujú hranicu, ktorá je nesmierne dôležitá, a že sa im to celé vymyká z rúk.“³

Léon Krier, luxemburský architekt a teoretik

Nástrojmi územnej pamiatkovej ochrany sú pamiatkové územia a ich ochranné pásma. Ochrana pamiatkových území je verejným záujmom a má mať spoločenskú prioritu. Územná pamiatková ochrana je úplná vtedy, ak je premietnutá aj do územných plánov na všetkých úrovniach, a ak tvorí neoddeliteľnú súčasť plánov ekonomického a sociálneho rozvoja.

Pamiatkové územia sú ucelené urbanizované a krajinné útvary s administratívne stanovenými hranicami a sú nenahraditeľnou zložkou nášho kultúrneho dedičstva. Okrem každodenného funkčného využitia poskytujú našim mestám a obciam jedinečnosť a neopakovateľnú atmosféru. Keďže v mestskom, resp. urbanizovanom prostredí, trávime čoraz viac času, kvalita nášho života sa bude aj v budúcnosti odvíjať od kvality našich sídiel. Ochrana historických jadier takto nadobúda nový rozmer, pretože sa spolupodieľa aj na tvorbe životného prostredia.

Pamiatkové územia majú rozmanitý charakter: prevládajú územia mestskej architektúry, po nich nasledujú súbory ľudovej architektúry, vidieckeho, krajinného a špeciálneho typu. Všetky typy majú svoje špecifiká (napr. banské mestá, sakrálne súbory, rekreačné oblasti, kúpele a pod.).

Pamiatkové územia rozdeľujeme podľa typu ochrany na pamiatkové rezervácie a pamiatkové zóny. Osobitnou kategóriou sú chránené územia, ktoré sa nachádzajú v lokalitách zapísaných v zozname svetového kultúrneho dedičstva.

Presnejšie povedané: samotné územie lokality svetového kultúrneho dedičstva nie je osobitným pamiatkovým územím v zmysle pamiatkového zákona,

³ KRIER, L. *Architektúra – voľba alebo osud*. Praha: Academia, 2001. ISBN 80-200-0012-7.

ale má osobitný režim sledovania činností a aktivít v tomto území. Aj v prípadoch, ak nemá svetové kultúrne dedičstvo charakter pamiatkového územia, solitérna pamiatka svetového kultúrneho dedičstva je aj tak chránená ochranným pásmom na usmerňovanie rozvoja jej prostredia a okolia.

V prípade obidvoch typov pamiatkových území – pamiatkových rezervácií aj pamiatkových zón – je úlohou štátnej pamiatkovej ochrany dohliadať, aby všetky zásahy aj novodobé úpravy a novostavby smerovali k potvrdeniu tohto charakteru, prípadne k náprave predchádzajúcich chýb.

Pod pojmom základná ochrana pamiatkového územia podľa § 29 ods. 1 zákona č. 49/2002 Z. z., o ochrane pamiatkového fondu v znení neskorších predpisov (ďalej len „pamiatkový zákon“) rozumieme „súhrn činností a opatrení, ktorými orgány štátnej správy a orgány územnej samosprávy v spolupráci s vlastníkmi nehnuteľností zabezpečujú zachovanie pamiatkových hodnôt v území, ich dobrý technický, prevádzkový a estetický stav, ako aj vhodný spôsob využitia jednotlivých stavieb, skupín stavieb, areálov alebo urbanistických súborov a vhodné technické vybavenie pamiatkového územia“.

Najviac pamiatkových území sa nachádza práve v historických jadrách našich miest. Atmosféru miest a ich jedinečnú identitu vytvárajú najmä ich historické jadrá. Tie sú aj z hľadiska ekológie príkladom trvalo udržateľného rozvoja. Sú meradlom kvality spoločenského života. V roku 1900 žilo v mestách asi 15 percent obyvateľov, v roku 2000 po prvýkrát viac ako polovica obyvateľstva Zeme žila v mestách.⁴ Zhruba každý týždeň vo svete pribudne jeden milión mestského obyvateľstva.⁵ Predpokladá sa, že aj v roku 2050 bude 90 percent domov situovaných v sídlach, tvorených tými istými nehnuteľnosťami, ktoré stoja už dnes.⁶ Z týchto údajov môžeme usúdiť, že kvalita života našej a nasledujúcich generácií bude ovplyvnená životným prostredím, tvoreným vzťahmi priestorov, v ktorých aj dnes trávime podstatnú časť svojho života. Preto sú prostriedky vložené do skvalitnenia obývaných urbanistických štruktúr zároveň veľmi dobrou investíciou.

Vrstevnatosť pamiatkových území je zvláštny fenomén, ktorý pamiatkové územia odlišuje od iných sídelných štruktúr, postavených v jednej stavebnej etape. Pamiatková ochrana preto sleduje vývoj urbanizovaného prostredia a jeho postupné premeny v čase (obr. 1). Podľa Washingtonskej charty z r. 1987 sa všetky existujúce mestá pokladajú za historické, pretože sú výsledkom viac či menej spontánneho vývoja

⁴ Dostupné na: <https://www.enviroportal.sk/environmentalne-temy/starostlivosť-o-zp/mestske-zp>

⁵ KUNZIG, R. The cities of the future, Rethinking cities. In: *National Geographic 11/2002*. Washington, DC: The National Geographic Society, 2002, Vol. 202, s. 28.

⁶ OGURČÁKOVÁ, J. *Architekt Okamura: Jazdíť autom po meste a bývať na predmestí je egoistické* [online]. Dostupné na: <https://kosice.korzar.sme.sk/c/23065831/architekt-okamura-jazdit-autom-po-meste-a-byvat-na-predmesti-je-egoisticke.html>

► Obr. 1. Historické jadro Košíc, stredná časť mesta. Vojenské letecké snímkovanie, apríl 1921, Letecký zbor Československej brannej moci.

alebo uváženeho projektu a sú materiálnym výrazom rozmanitosti spoločnosti v minulosti.

Príklady z praxe ukazujú, že skúmanie pamiatkových území môže byť prínosné aj pre funkcionalitu súčasných miest (obr. 2). Prispôbovanie nových urbanistických štruktúr existujúcim štruktúram, ako aj hľadanie efektívnejších prevádzkových modelov existujúcich miest musí byť založené na poznaní vývoja historických území.

► Obr. 2. Historické jadro Košíc, severná časť mesta. Vojenské letecké snímkovanie, 28. 10. 1928 z lietadla A-11 vo výške 1 000 – 800 metrov.

Ak sa pozrieme na nehnuteľný pamiatkový fond z urbanistického hľadiska, zistíme, že je dôležitou a funkčnou súčasťou našich sídiel. Menej známou skutočnosťou je, že ochrana nehnuteľného pamiatkového fondu sa začína už v plánovaní regiónu.

Prezentáciu pamiatkového fondu preto treba zohľadniť už pri prerokúvaní územného plánu regiónu a postupovať vo všetkých nasledujúcich mierkach územného plánovania (územné plány obcí, územné plány zón a pod. – obr. 3).⁷ Urbanizmus pamiatkových území má vychádzať z vedeckých poznatkov

► Obr. 3. Historické jadro Košíc, južná časť mesta. Vojenské letecké snímkovanie, 28. 10. 1928 z lietadla A-11 vo výške 1 000 – 800 metrov.

7 § 29 ods. 4 pamiatkového zákona.

a zameriavať sa na metódy ochrany a obnovy historických štruktúr. Moderná pamiatková ochrana musí reagovať na neustále zdokonaľovanie plánovacích postupov v oblasti plánovania sídiel. Proces systematickej regenerácie sídiel definuje spôsob zachovania, údržby, obnovy existujúcich a rehabilitácie ohrozených a poškodených urbanistických štruktúr.

Poznatky, ktoré boli získané prieskumami a rozborom konkrétnych pamiatkových území, majú prednosť pred všeobecnými zisteniami. Podobne ako v iných vedných odboroch, aj v praxi pamiatkovej ochrany platí, že suma potvrdených vedeckých zistení sa vyhodnocuje až na konci procesu skúmania. Od roku 2002 skoro dve desaťročia krajské pamiatkové úrady (ďalej len „KPÚ“) postupne spracúvali zásady pre jednotlivé pamiatkové územia Slovenska.

Zámerom tejto metodiky nie je nahrádzať už platné zásady konkrétnych pamiatkových rezervácií a pamiatkových zón. Zásady sú zákonným dokumentom na vykonávanie základnej ochrany pamiatkových území, pretože o nich hovorí (pamiatkový) zákon. Zásady konkrétnych území s ich konkrétnymi špecifikami majú preto prioritu pred všeobecne odporúčanými postupmi. Táto metodika sumarizuje najčastejšie postupy KPÚ na základe typickej kauzality a slúži ako zovšeobecnenie v praxi uplatňovaných pravidiel. Postupy ochrany pamiatkových území sú uvádzané vždy na konci kapitol.

2. 1. PRINCÍPY A CIELE ÚZEMNEJ OCHRANY

Vyhlasením pamiatkových rezervácií a zón bola pamiatkovým zákonom stanovená ich plošná ochrana tak, aby mohli byť chránené a regenerované hodnotné objekty, ale aj celok. Z právneho hľadiska majú byť pamiatkové rezervácie a pamiatkové zóny využívané v súlade s požiadavkami na zachovanie pamiatkových hodnôt, teda na ich dobrý technický, prevádzkový a estetický stav.⁸

2. 2. PAMIATKOVÉ REZERVÁCIE

V prípade pamiatkových rezervácií ide o územie s uceleným historickým sídelným usporiadaním a s veľkou koncentráciou nehnuteľných kultúrnych pamiatok alebo o územie so skupinami významných archeologických nálezov a archeologických nálezísk, ktoré možno topograficky vymedziť.⁹

Dnes je na Slovensku evidovaných 28 pamiatkových rezervácií, z toho je 18 mestských pamiatkových rezervácií a 10 rezervácií ľudovej architektúry. Ochranu pamiatkových rezervácií vzhľadom na ich ojedinelosť a vysokú mieru kompaktnosti treba považovať za dôležitý kultúrny záujem, ktorý má vysokú spoločenskú prioritu.

Termín pamiatková rezervácia sa kontinuálne traduje od prvých právnych aktov, uskutočnených v 50. rokoch 20. storočia. Pamiatková rezervácia je obvykle kompaktný súbor bez, alebo s minimom výraznejších novodobých rušivých zásahov. Nie je to teda iba hodnota samotných nehnuteľných národných

8 § 29 ods. 1 pamiatkového zákona.

9 § 16 ods. 1 pamiatkového zákona.

kultúrnych pamiatok, ale územná ochrana znamená aj ochranu priestorov a ich vzájomných vzťahov. Z hľadiska pamiatkových hodnôt ide teda o výberové územia, v ktorých je koncentrovaná komplexná suma pamiatkových hodnôt, vrátane hodnoty urbanistickej.

2. 3. PAMIATKOVÉ ZÓNY

V prípade pamiatkových zón ide o územia s historickým sídelným usporiadaním, územia kultúrnej krajiny s pamiatkovými hodnotami alebo územia s archeologickými nálezmi a archeologickými náleziskami, ktoré možno topograficky vymedziť.¹⁰

Dnes je na Slovensku evidovaných 82 pamiatkových zón, z toho je 54 zón mestského typu a 23 zón vidieckeho typu. Všeobecne možno povedať, že sídelnou pamiatkovou zónou (mestskou aj vidieckou) je sídlo či jeho časť, ktoré má zachované pamiatkové hodnoty územia. Tento typ pamiatkových území vzhľadom na ich obmedzenú početnosť treba považovať za významný historický dokument.

Pamiatkové zóny bývajú z plošného hľadiska vyhlásené veľkorysejšie ako pamiatkové rezervácie. Sú prípady, kedy časti sídla vyhlásené za pamiatkové zóny obsahujú iba jednu či dve kultúrne pamiatky.

Počet kultúrnych pamiatok však nie je jediným kritériom pre vyhlásenie pamiatkovej zóny. Kategória pamiatkových zón je na rozdiel od pamiatkových rezervácií pomerne široko aplikovateľná a môže zahŕňať aj rôzne časti sídelných útvarov, ktoré sú výnimočné práve svojou urbanistickou alebo inou špecifickou hodnotou (technické banské diela).

V prípade sídel sú najčastejšie vyhlasované pamiatkové zóny, ktorých základom je historické jadro obce alebo mesta. Pamiatkovou zónou však môže byť napr. aj robotnícka kolónia na okraji (alebo mimo) mesta, hodnotná vilová štvrť, industriálna zóna alebo iné pamiatkovo hodnotné zoskupenie. Špeciálne pamiatkové zóny definujeme ako krajinné, banské diela či diela človeka v kultúrnej krajine alebo rozsiahlejšie archeologické náleziská a pod.

Koncentrácia pamiatkových hodnôt v porovnaní s pamiatkovými rezerváciami je v prípade pamiatkových zón nižšia.

Pamiatková ochrana pamiatkových zón má byť preto primerane diferencovaná podľa typu vyhláseného územia a s ohľadom na rozsah a typ zachovaných pamiatkových hodnôt. V prípade predchádzajúcich nekonceptných asanácií na území pamiatkových zón v minulosti možno uvažovať o rehabilitácii urbanistických štruktúr a základných objemov stavieb.

2. 4. ÚZEMIA SVETOVÉHO KULTÚRNEHO DEDIČTVA

Ochrana, zachovanie a prezentácia integrity a autenticity, ktorá je súčasťou jedinečnej svetovej hodnoty lokalít svetového dedičstva, je povinnosťou Slovenskej republiky vyplývajúcou z ratifikácie Dohovoru o ochrane svetového kultúrneho a prírodného dedičstva (Oznámenie Federálneho ministerstva zahraničných vecí č. 159/1991 Zb.). Cieľom programu

je katalogizovať a zachovať kultúrne a prírodné miesta mimoriadneho významu ako spoločné dedičstvo ľudstva.

V súčasnosti na Slovensku evidujeme šesť lokalít Svetového kultúrneho dedičstva UNESCO:

- Banská Štiavnica, mesto a technické pamiatky okolia;
- Levoča, historické jadro mesta;
- Spišský hrad a pamiatky okolia: Spišské Podhradie – centrum obce, Spišská Kapitula s Katedrálou sv. Martina, Žehra – Kostol sv. Ducha;
- Vlkolánek, pamiatková rezervácia ľudovej architektúry;
- Bardejov, historické jadro mesta a komplex stavieb tvoriacich židovské suburbium;
- osem historických drevených kostolíkov, nachádzajúcich sa na severe a východe Slovenska: gréckokatolícke kostoly v Ruskej Bystrej, Ladomírovej a Bodružale, rímskokatolícke kostoly v Tvrdošíne a v Hervartove pri Bardejove a evanjelické kostoly v Kežmarku, Hronseku a v Leštínách); a Hranica Rímskej ríše – Dunajský limes (západná časť).

Kultúrnu pamiatku alebo pamiatkové územie môže podľa § 21 ods. 1 pamiatkového zákona Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky z vlastného podnetu, na podnet Pamiatkového úradu Slovenskej republiky alebo inej právnickej osoby alebo fyzickej osoby navrhnúť na zápis do zoznamu svetového dedičstva za podmienok ustanovených v medzinárodnej zmluve.

Metodické postupy štátnej pamiatkovej ochrany sa ani v tomto prípade nelíšia. Naopak: prísnejší režim ochrany vecí zapísaných do zoznamu svetového dedičstva, je opäť daný ich hodnotovým obsahom.

Formálny štatút sa smerom dovnútra (štátnej pamiatkovej ochrany) líši iba ich vyznačením v príslušnom registri Ústredného zoznamu pamiatkového fondu podľa § 22 ods. 4 písm. C) a prísnejšími sankciami podľa ustanovenia § 42 ods. 3 pamiatkového zákona, resp. § 43 ods. 3 pamiatkového zákona, kedy môže KPÚ v priestupkovom konaní (alebo správnom delikte) uložiť pokutu až do výšky dvojnásobku pokuty podľa ods. 2.

2. 5. OCHRANNÉ PÁSMO PAMIATKOVÝCH ÚZEMÍ

Ochranné pásmo¹¹ je podľa § 18 ods. 1 pamiatkového zákona územie, vymedzené na ochranu a usmernený rozvoj prostredia alebo okolia nehnuteľnej kultúrnej pamiatky, pamiatkovej rezervácie alebo pamiatkovej zóny.¹² Podľa pamiatkového zákona teda požiadavky na usmerňovanie činnosti v ochranných pásmach musia vychádzať z predmetu ochrany – teda z požiadaviek na ochranu prostredia národných kultúrnych pamiatok alebo pamiatkových území, pre ktoré je ochranné pásmo vyhlásené.

¹¹ Ochranné pásma zmieňuje aj zákon č. 50/1976 Zb. o územnom plánovaní a stavebnom poriadku (stavebný zákon) v znení neskorších predpisov

¹² Výbor svetového dedičstva po preskúmaní dokumentu WHC-08/32.COM/7.1. v roku 2009 odporučil svojim poradným orgánom pri ochrane svetového kultúrneho dedičstva používať pojem *buffer zone* (ang. dosl. nárazníková zóna).

¹⁰ § 17 ods. 1 pamiatkového zákona.

Ochranné pásmo samotné nie je pamiatkovým územím. Úlohou tohto nástroja je posudzovanie zmien vo vzťahu k chráneným pamiatkovým hodnotám. Následne je dôležité, aby regulatívy ochranných pásiem – pohľadové osi, resp. pohľadové kužele a pod., boli premietnuté do záväzných častí územných plánov. Ochranné pásma sa vyhlasujú v rozsahu potrebnom na splnenie ich účelu.

V praxi pamiatkovej ochrany sú ochranné pásma dôležitými regulačnými nástrojmi ochrany, ktorými orgány ochrany pamiatkového fondu chránia a usmerňujú rozvoj prostredia pamiatkových území alebo okolie nehnuteľných kultúrnych pamiatok. V prípade ochranných pásiem treba rozlišovať integrálne okolie, blízke okolie a širšie okolie chráneného územia. Ochranné pásma môžu mať vnútorné zónovanie podľa vopred určených pravidiel.¹³ Posudzovanie zámerov úprav jednotlivých nehnuteľností vzhľadom na typ okolia je preto súčasťou administratívnej úvahy príslušného KPÚ.

Väčšina ochranných pásiem bola vyhlásená až po roku 1989. Podmienky pamiatkovej ochrany pred týmto rokom boli stanovené v jednotlivých vyhláškach príslušných okresných úradov, ktoré vyhlasovali ochranné pásma podľa vtedajšej právnej úpravy.

V prípade ochranných pásiem zákonodarca určil ich zachovanie, ale nevytlúčil ich ďalší (stavebný) rozvoj. Prípadný rozvoj však má byť podľa tohto ustanovenia usmernený, teda regulovaný, a to podľa vopred stanovených pravidiel. Regulácia ochranných pásiem v pamiatkovej praxi znamená napr. požiadavku na nezastavateľnosť plôch, zachovanie prírodného charakteru územia alebo stanovenie maximálnej výšky zástavby a pod.

Okolité sídlo a krajina obvykle tvoria prostredie pamiatkových území. Nevhodne usmerňovaný rozvoj prostredia môže naopak devalvovať jeho hodnoty. Podľa Washingtonskej charty¹⁴ ochranné pásmo plní funkciu prostredia pamiatkových území, teda má „definovať harmonický vzťah medzi historickými štvrtami a mestom ako celkom“. Ochranné pásmo teda zabezpečuje nerušené pôsobenie historických urbanistických dominánt, zachovanie významných priehľadov, pohľadov na chránené územie zvonku, pohľadov zvnútra chráneného územia do okolia či do voľnej krajiny a ďalších hodnotných atribútov.

Pri solitérnych pamiatkach: hradoch, kaštieľoch, ale aj pri väčších sídelných zoskupeniach, ktoré sú späté s okolitým prostredím, je dôležitý aj širší mestský alebo krajinný rámec, presahujúci vyhlásené ochranné pásmo.

V takých prípadoch je miestne príslušný KPÚ dotknutým orgánom štátnej správy pri prerokúvaní územného plánu regiónu, územného plánu obce a územného plánu zóny, alebo v jednotlivostiach postupuje podľa § 30 ods. 4 pamiatkového zákona k rozhodnutiam iných orgánov štátnej správy a orgánov územnej samosprávy, ktorými môžu byť dotknuté záujmy chránené pamiatkovým zákonom.

13 *Koncepcia ochrany prostredia národných kultúrnych pamiatok*, Pamiatkový úrad Slovenskej republiky, 2022.

14 *Washingtonská charta. Ochrana historických miest. Washington 1987.*

3. ZÁSADY OCHRANY PAMIATKOVÝCH ÚZEMÍ

Základná ochrana pamiatkového územia je súhrn činností a opatrení, ktorými orgány štátnej správy a orgány územnej samosprávy v spolupráci s vlastníkmi nehnuteľností zabezpečujú zachovanie pamiatkových hodnôt v území, ich dobrý technický, prevádzkový a estetický stav, ako aj vhodný spôsob využitia jednotlivých stavieb, skupín stavieb, areálov alebo urbanistických súborov a vhodné technické vybavenie pamiatkového územia.¹⁵

Zásady ochrany pamiatkových území sú dokumentom na vykonávanie základnej ochrany pamiatkového územia, sú súčasťou územného priemetu ochrany kultúrnych hodnôt jednotlivých území a sú podkladom na spracovanie územnoplánovacej dokumentácie podľa osobitného predpisu.

Zásady ochrany pamiatkovej rezervácie alebo pamiatkovej zóny obsahujú požiadavky na:

1. primerané funkčné využitie územia,
2. na zachovanie, údržbu a regeneráciu historického pôdorysu a parcelácie,
3. materiálovej a objektovej skladby,
4. výškového a priestorového usporiadania objektov,
5. architektonického výrazu, prvkov uličného interiéru a uličného parteru,
6. historickej zelene,
7. charakteristických pohľadov,
8. siluety a panorámy,
9. archeologických nálezísk,
10. ďalších kultúrnych a prírodných hodnôt pamiatkového územia.

Z uvedeného vyplýva, že zásady pamiatkových území v sebe zahŕňajú urbanistickú aj architektonickú mierku. Okrem typických urbanistických pojmov, ako sú primerané funkčné využitie územia, historický pôdorys a parcelácia, sú zásady rovnocenne zamerané aj na ochranu architektonických foriem, ako sú materiálová a objektová skladba, výškové a priestorové usporiadanie objektov, architektonický výraz, prvky uličného interiéru a uličného parteru, historická zeleň a pod.

Zásady ochrany jednotlivých pamiatkových území sa priebežne spracúvajú do digitálnej podoby, a sú zverejnené na stránke www.pamiatky.sk.

V ďalšom texte budeme vychádzať zo skladby, ktorá bola stanovená pamiatkovým zákonom, a budeme sa prevažne zameriavať na urbanistickú mierku pamiatkových území.

¹⁵ § 29 ods. 1 pamiatkového zákona.

4. PRIMERANÉ FUNKČNÉ VYUŽITIE PAMIATKOVÝCH ÚZEMÍ

„Hodnoty, ktoré treba uchovať, sú rôzne funkcie, ktoré mesto alebo štvrť získali počas ich histórie.“¹⁶

V Ústrednom zozname pamiatkového fondu evidujeme viacero typov pamiatkových území, ktoré majú odlišné funkčné využitie – od mestských centier, cez vidiecke zóny, rekreačné oblasti, krajinné oblasti, technické pamiatky bez využitia alebo so špecifickým využitím a pod.

Nová funkcia nesmie narušať pamiatkové hodnoty pamiatkových území. Vhodný spôsob využitia je kľúčový pre zachovanie pamiatkového fondu. V prípade centrálnych častí sídiel je situácia najzložitejšia. Najmä v prípade miest si môžeme všimnúť, že historické jadrá, ktoré pôvodne boli komplexnými sídelnými útvarmi, teda obsahovali verejné, oddychové aj rezidenčné funkcie, dnes musia plniť funkcie celomestských centier. To znamená, že pôvodné obce a mestá, ktoré ako celok slúžili prednostne na sídelnú – obytnú funkciu, sú dnes jadrami moderných hospodársko-sídelných aglomerácií.

V 20. storočí dramaticky narástla mierka celých urbanizovaných sídiel a priamo úmerne narástli aj funkčné požiadavky kladené na ich centrá. Pamiatkové územia sa teda medzičasom ocitli v pozícii celomestských alebo dokonca regionálnych sídelných centier a s touto požiadavkou sa musia vyrovnávať.

Vidiecke sídla takisto prechádzajú významnou premenou funkcií. Trvalo obývané domy nahrádzajú chalupy a penzióny. Niektoré obce sa stávajú centrami cestovného ruchu, ale iné sa, naopak, vyľudňujú.

Staré školy sa vyprázdňujú pre odchod obyvateľstva do miest. Hospodárske budovy stratili pôvodnú funkciu alebo si veľmi ťažko hľadajú nové využitie. Staršie fary sa prípad od prípadu transformujú na rodinné domy alebo zostávajú bez funkčného využitia.

Mnoho budov, najmä v historických jadrách miest, si však dodnes zachovalo pôvodnú funkciu. Vo väčšine meštianskych alebo vidieckych domov sa dodnes skutočne býva a sú v podstate polyfunkčnými domami. To znamená, že majú zmiešanú funkciu, ktorú tvorí aktívny parter s prevádzkami obchodu a služieb a bývanie na poschodiach, resp. kancelárie (v mestách).

Mnoho historických kasární vojsko už opustilo. Sakrálné objekty na Slovensku dodnes prevažne slúžia pôvodnému účelu, no starnutie obyvateľstva

aj tento stav postupne mení.¹⁷ Napr. historizujúce divadlá či účelové budovy múzeí slúžia kultúre. Podobná situácia je aj v školstve. V pôvodných školských budovách sa dodnes vyučuje, hoci úplne neslúžia primárnej funkcii, ale zostali fungovať vo svojom rezorte.

Pre udržanie atmosféry pamiatkových území je akákoľvek zmena funkcie prípustná jedine pod podmienkou rešpektovania pamiatkových hodnôt a nesmie byť na úkor vhodnej prezentácie. Na druhej strane nemožno nikdy zastaviť stavebný proces adaptácií, úprav a čiastkových korekcií. Na rozdiel od muzeálnych artefaktov musia pamiatkové územia plniť svoje každodenné funkčné poslanie.

4.1. VÝVOJ FUNKČNÉHO VYUŽITIA PAMIATKOVÝCH ÚZEMÍ

„Nové funkcie a aktivity majú byť v súlade s charakterom historického mesta.“¹⁸

Paradoxom je, že práve „paneláková“ unifikácia v druhej polovici 20. storočia umocnila potrebu ochrany historických jadier. Historické jadrá totiž zostali jedinečným identifikačným znakom miest a poskytovali občanom možnosť pobytu v kultúrnom prostredí.

Historické jadrá v moderných sídlach dodnes plnia dôležitú úlohu. Jedinečná atmosféra starých domov a úzkych uličiek s príjemnou mierkou je naďalej odlišná od uniformity rezidenčných štvrtí.

Vladimír Karfík v roku 1971 v článku Centrum, na ktoré sa čaká okrem iného napísal: „Napriek tomu (do-pravným problémom) však staré mestské jadro neprestáva byť svojrázne a príťažlivé. Iste to spôsobuje tradícia a návyky, ale je to napríklad aj výraz túžby obyvateľov niekde sa spoločne stretávať. Navyše staré mestské jadro zostáva v ťažisku celej plochy mesta, je priesečníkom vnútro a mimomestskej migrácie. Centrálna oblasť má ešte stále najväčšie percento pracovných príležitostí. Nečudo teda, že administratívne celky sa usilujú zakotviť práve tu a tesne na seba nadväzovať.“¹⁹

Ak sa na tento výrok výrok dívame z dnešnej perspektívy, uvedomíme si, že v období socializmu bola miera automobilizácie veľmi nízka (1 : 5) a terciárna

16 Washingtonská charta, ref. 12.

17 V porovnaní s niektorými krajinami západnej Európy, kde sú samosprávy nútené hľadať nové funkčné využitie pôvodných sakrálnych stavieb, u nás ide (zatiaľ) o uspokojivý stav. Z hľadiska záujmov ochrany pamiatkového fondu je autentické využitie sakrálnych objektov to najlepšie, čo môžeme ako spoločnosť pre pamiatky urobiť.

18 Washingtonská charta, ref. 12.

19 KARFÍK, V. Centrum, na ktoré sa čaká. In: Projekt. 1971, roč. 13, č. 4, s. 185-195.

sféra²⁰ v socialistických krajinách bola redukovaná na najnižšiu nevyhnutnú mieru. Za uvedených podmienok boli schopné historické jadrá našich miest plniť funkciu celomestských centier. No rozvojom terciárnej sféry, ktorá sa najrýchlejšie rozvíja práve vo vyspelých krajinách, a stále sa stupňujúcou mierou motorizácie (1 : 2), je tento model v súčasnosti už neutržateľný.

Postkomunistické krajiny prešli vlastným vývojom a nemôžu dobehnúť prirodzený vývoj terciárnej sféry, aký po druhej svetovej vojne prebiehal v mestách západnej Európy. Na riešenie dopravného zaťaženia historických jadier samosprávy na Slovensku neustále hľadajú individuálny recept. Proces nekoncepčných presunov funkcií devastuje pamiatkový fond, pretože dochádza k zbytočným a častým utilitárnym prestavbám historických objektov.

Ohrozeniu centier sú paradoxne vystavené aj malé sídla. Niekedy stačí umiestniť jediné, ale nadmernú prevádzku na „lukratívnom mieste“ historického jadra a jeho jedinečná atmosféra sa vytráti. Preto aj v drobných sídlach treba koncepcie uvažovať o alternatívnom umiestnení náročnejších prevádzok mimo historického jadra: na perspektívnych miestach, ktoré dokážu absorbovať požiadavky súčasnej doby.

Postupom dekád sme si zvykli na situovanie celomestských centier priamo v historických jadrách, ale prirodzené požiadavky vlastníkov na rozvoj nehnuteľností narážajú na obmedzenia pamiatkovej ochrany. Sídelné funkcie na jednej strane ostali zakonzervované v historických jadrách, ale na druhej strane iba zdravé a pulzujúce sídla s výkonnými centrami, kvalitnou dopravou a príležitosťami na podnikanie môžu vytvoriť podmienky pre zachovanie pamiatkového fondu. Aké je teda z toho východisko?

Každá úvaha o spôsobe funkčného riešenia pamiatkového územia sa preto musí najskôr začať pochopením celku – celého sídelného útvaru. Každý urbanizovaný útvar je živým organizmom s vlastným systémom vzťahov. Preto nie je možné realizovať izolovanú obnovu pamiatkových území – bez sledovania ich spolupôsobenia s celkom, teda so širším sídelným súborom, ktorého sú súčasťou. Účinná ochrana pamiatkového územia sa preto vždy začína správnym nastavením úloh, ktoré majú tieto funkčné územia plniť. Častou chybou územnej ochrany je prílišné sústredenie sa iba na dianie vo vnútri pamiatkových území. Rokmi zaužívaná axióma, že centrum je tam, kde je historické jadro, spôsobuje neúmerné funkčné preťaženie historických jadier.

Predchádzať týmto ohrozeniam možno prezieravým procesom územného plánovania. Územnoplánovacie regulatívy by mali predvídať zložitý proces spoločenských zmien a mali by byť premietnuté do zámerov komunálnej politiky.²¹

20 V sídlach sa terciárnou sférou rozumie najmä sféra služieb (obchody, doprava, spoje).

21 Collection Planning practice guidance. *The National Planning Policy Framework and relevant planning practice guidance* [cit. 7. júna 2022]. Dostupné na: <https://www.gov.uk/government/collections/planning-practice-guidance>.

4.2. VHODNÉ FUNKČNÉ VYUŽITIE PAMIATKOVÝCH ÚZEMÍ

„Zlepšenie podmienok bývania musí tvoriť jeden zo základných cieľov ochrany.“²²

Charakter pamiatkových území vytvárajú rôzne funkcie, ktoré mesto alebo štvrť získali počas svojej histórie. Významná je najmä funkcia obytná, ktorá je najčastejšie ohrozená. Zachovanie bývania a zlepšenie jeho podmienok má zásadný význam pre záchranu a dobrú prezentáciu pamiatkových území. Podstatu pamiatkových území v sídlach tvorila prevažne obytná funkcia a pamiatková ochrana na to nesmie zabúdať.

Mestá a obce, ktoré pripustili vyludnenie centier, stratili svoj jedinečný charakter. Atmosféru sídiel tvoria predovšetkým ich obyvatelia. Odľav trvalo žijúcich obyvateľov do periférií je vážnym problémom. Premena funkcií obytných domov na administratívne budovy, lukratívne prenájmy zážitkového cestovania (Booking.com, Couchsurfing či Airbnb a pod.) anonymizujú prostredie. Absencia trvalo žijúceho obyvateľstva predčasne zatvára obchody a znižuje pocit bezpečia vo verejných priestoroch vo večerných hodinách.

Vhodným funkčným poslaním pamiatkového územia by mal byť predovšetkým priestor na trvalé bývanie, doplnený o atraktívne miesta pre stretávanie sa ľudí, priestor pre oddych, relaxáciu, oslobodený od nadmerného ruchu. Preto nie je vhodné meniť autentický spôsob funkčného využitia z bytového fondu na nebytový.

Ak sa pôvodný bytový fond, ktorý bol v minulosti nekoncepčne zmenený na nebytovú funkciu, obnoví späť na bytovú funkciu, môžu pamiatkové územia opäť ožiť a nanovo si vytvárať občiansku integritu. Revitalizácia obytnej funkcie tiež znamená, že v domoch s tradičnou obytňou funkciou nebudú dominovať obchodné ani administratívne priestory.

Súčasťou atraktivity pamiatkových území je tiež pestrosť obchodu a služieb. Tieto funkcie vytvárajú identitu sídla, preto je dôležité, aby samosprávy aktívne vytvárali podmienky na ich zachovanie a skvalitňovanie. Na druhej strane: čím má sídlo viac koncentrovaných aktivít, atrakcií, príležitostí a pod., tým je v ňom život pestrejší.

To však nutne neznamená stavebné zahusťovanie, lebo to má svoje limity, ale skôr intenzívnejšie a najmä polyfunkčné využívanie budov. V monofunkčných zónach nefunguje pulzujúci život. Vyludnené pamiatkové územia bez trvalých rezidentov pôsobia ako „vymreté“. Preto zámerné zmiešavanie funkcií (práca a bývanie) je nevyhnutné.

A teda je potrebné zamyslieť sa nad tým, či je ambíciou historického jadra byť iba výkonným mestským centrom. Nebojme sa povedať, že historické jadrá by mali byť polyfunkčné – akými vždy boli. Násilné presadzovanie jedinej funkcie ich môže poškodiť. Spojenie bývania a pracovných činností je tým najlepším a zároveň tradičným riešením.

Pri pretekoch o čo najlukratívnejšie podnikateľské priestory sme zabudli, že historické jadrá sformovala

22 ROGERS, R., POWER, A. *Cities for a Small Country*. London: Faber, 2000. ISBN 9780571206520.

predovšetkým sídelná, teda obytná funkcia. Práve tu je priestor pre neštandardné bývanie, ktoré môže byť obohatené o nejaký druh pracovnej činnosti, pričom poslaním ochrany pamiatkového fondu je priebežne sledovať, či stavebné zásahy, ktoré nová funkcia vyžaduje, sú pre pamiatkový fond primerané.

Historické jadrá majú svoje priestorové obmedzenia, ktoré nemožno zmeniť, a preto nemôžu plniť úlohu výkonných celomestských centier pre dnes už mnohonásobne väčšie sídlo. Každý pokus o neprimerané zvýšenie kapacity na území historického jadra znamená stratu autenticity miesta. Pamiatkové územia však nestačia na priestorové požiadavky súčasného trhu.

Nová aténska charta (1998), teda Zásady plánovania miest vypracované Európskou radou urbanistov (ECTP, European Council of Town Planners) ponúkajú na túto otázku odpoveď: „Mnoho príkladov ukazuje, že mesto budúcnosti nebude mať jedno, ale viac centier. Vznik týchto nových centier vyžaduje pozornosť urbanistov najmä v súvislosti s potrebou vytvoriť v nich kvalitné životné prostredie. V tomto kontexte je treba všade tam, kde je to možné, podporovať namiesto striktného jednoúčelového zónovania zmiešaný rozvoj, ktorý občanom umožní bývať v blízkosti zamestnania.“²³

Účastníci uvedeného medzinárodného urbanistického sympózia sa zhodli, že princíp jedného sídelného centra je neudržateľný, pretože mechanické nabaľovanie centrálnych funkcií (na historické jadrá) je v konflikte s udrzaním kvalitného životného prostredia. Ukázalo sa, že presun komerčných a ekonomických aktivít do iných častí sídiel má v skutočnosti za následok oživenie centier.²⁴

Prax pamiatkovej ochrany potvrdzuje toto odporúčanie. Pokiaľ chceme, aby pamiatkové územia ostali miestami s kvalitným životným prostredím, je potrebné umožniť vznik nových mestských alebo aj obecných centier. To však neznamená mechanické zakladanie nových sídlisk. Práve naopak. Treba sa snažiť o využitie tzv. brownfieldov, teda nevyužitých priestorov vnútri zastavaných oblastí. Nové centrá majú umožniť rozvoj podnikania, obchodu, služieb a verejnej správy (napr. budovanie veľkých administratívnych budov, apartmánových domov, nákupných centier a pod.), a tým odbremeniť historické jadrá od neúmernej záťaže.

Existuje mnoho dobrých zahraničných príkladov, v ktorých samosprávy nabrali odvalu postaviť moderný protipól k historickému jadrú. Prezieravý systém územného plánovania môže udržať funkčné sídla bez toho, aby došlo k zničeniu alebo k nekonceptnej prestavbe ich historických štruktúr.

Ak existujú akékoľvek priestorové rezervy vo vnútri sídla (mimo pamiatkových území), prázdne domy, nevyužitá areály po továrňach či kasárňach, je žiaduce, aby sa vrátili späť do života. Odborníci v oblasti urbanizmu sa zhodujú, že z ekonomického hľadiska je najudržateľnejšie neriediť mestá do šírky, ale v rozumnej miere ich zahusťovať. Pražským urbanistom sa napríklad podarilo preukázať, že existuje určitá

optimálna hustota zaľudnenia, ktorá pre mesto začína nad 100 obyvateľov na hektár. Pri tomto počte dokážu samosprávy efektívne zabezpečovať svoje služby tak, aby to enormným spôsobom nezatažilo obyvateľov vysokými daňami. Ideálne je, ak sa v prospech nového centra využije nejaká na tom mieste zaniknutá funkcia, napr. železničný alebo vojenský brownfield. To by mala byť prvotná úvaha skôr, než prestavovať historické objekty alebo zaberat' novú zelenú plochu. Každá samospráva by preto mala mať v zálohe rozvojové územie vo vnútri sídiel. Hľadanie rezerv vo vnútri sídelných útvarov je základným princípom tzv. kompaktného mesta.²⁵ Princíp kompaktných sídiel odmieta živelný rozptyl výstavby v krajine. K tejto teórii sa prikláňajú odborníci v oblasti územného plánovania aj národné plánovacie politiky. Záchrana pamiatkových území má začínať vždy na sídelnej úrovni.

Obavy niektorých odborníkov, že presunutím niektorých funkcií do inej lokality dôjde k vyľudňovaniu historického jadra, sa nepotvrdili. Osud, ktorý postihol mestá bez priemyslu, bez pracovných príležitostí, mal úplne iný dôvod.

História nám neposkytuje ani jediný príklad, kedy by presun výkonných aktivít z historického jadra do nových funkčných lokalít znamenal zánik pamiatkových území. Naopak: vývoj európskych miest nám poskytuje množstvo dobrých príkladov, ako sa moderné mestá dokázali vyrovnat' s požiadavkami na nové funkcie. Programovo vybudovali nové urbanistické zoskupenia – obecné, mestské, celomestské alebo regionálne centrá – na miestach bývalých brownfieldov, aby sa na pôvodnom mieste uchovala jedinečná atmosféra historických jadier.

4. 3. ÚŽITKOVÁ KAPACITA PAMIATKOVÝCH ÚZEMÍ

Premena funkcií v pamiatkových územiach je zreteľná na úrovni parteru, ale aj na úrovni striech. Strechy sa stali v súčasnosti „novými stavebnými pozemkami“.

Strešná krajina – alebo inak povedané: strešný reliéf, či tzv. piata fasáda – je veľmi zraniteľnou súčasťou pamiatkových území, pretože každá funkčná zmena sa tu prejaví navonok. Strešnú krajinu vnímame z vyvýšených stanovísk aj z okolitého prostredia. Vďaka rozmanitému tvaru budov a členeniu terénu vznikli v pamiatkových územiach veľmi pôsobivé scenérie, ktoré vytvárajú charakteristické panorámy a ikonické siluety striech, veží, hradieb a prírodných útvarov.

Keďže strešná krajina sa prejavuje aj v urbanistickej mierke, je rovnocennou súčasťou územnej pamiatkovej ochrany. Strecha ako „piata fasáda“ je neoddeliteľnou súčasťou historických stavieb, no v praxi zostáva v širšom kultúrnom povedomí nedocenená. Za ostatné roky evidujeme silný tlak na ekonomickú exploataciu podkrovných priestorov, ktorý napriek snahe pamiatkových orgánov zásadne mení vonkajší vzhľad pamiatkových území.

(Zdanlivo) nepodstatná zmena, akou sa javí zobytnovanie podkroví, má zásadný vplyv na pamiatkové územie. Požiadavka obsluhy nekončí vnútornou

23 Nová Aténska charta. Zásady plánovania miest vypracované Európskou radou urbanistov. Atény 1998.

24 Nová Aténska charta, ref. 20, čl. 2.4.

25 ROGERS, R., POWER, A., ref. 19.

prestavbou domov, ale má vážny dopad na fungovanie celého urbanizovaného okolia. Z územnoplánovacieho hľadiska ide o plošnú nadstavbu celých území. Pre územia s akútnym nedostatkom parkovacích miest a s obmedzenou kapacitou inžinierskej infraštruktúry (historické jadrá miest) môže zobytnovanie podkroví znamenať vážny problém. Až keď si uvedomíme, že strešnými nadstavbami sa zásadne zvyšuje kapacita zastavaného územia, potom sa vynára otázka: ako zabezpečiť technickú obslužnosť územia? Pokiaľ sa jestvujúca zástavba, ktorá má drobnú mierku – prízemné domy, resp. domy s jedným alebo dvomi poschodiami, „nadstavajú“ o jedno alebo o dve funkčné podlažia (vo vnútri ich podkroví), potom sa logicky zhoršia životné podmienky pre všetkých obyvateľov.

Ku komfortu bývania patrí neprehustené životné prostredie. Každý pokus o vytváranie nových bytových jednotiek na miestach, kde sa v minulosti obytné priestory nenachádzali, sa zákonite odrazí na vzhľade aj na prevádzke budov. Podobný efekt má aj prílišné delenie existujúcich obytných priestorov v historických domoch na menšie bytové jednotky. Pamiatkové obnovy majú byť preto v pamiatkovom území usmerňované tak, aby stavebná činnosť investorov neodrádzala ostatných obyvateľov od bývania v pamiatkovom území.²⁶

Vytváranie nových bytových jednotiek v podstrešných priestoroch preto pokladáme za nevhodný postup v pamiatkových územiach. Taktiež každá výšková zmena v ustálených priestorových a svetlo-technických pomeroch kompaktných pamiatkových území oberá ostatných rezidentov o prirodzené denné svetlo.

Okrem toho každá nová bytová jednotka v husto zastavanom území znamená sťaženie zásobovania, zväčšenie deficitu parkovacích miest, zvýšenie požiadaviek na odbory energií, vody, kanalizácie, odvoz odpadu, zvýšenie požiadavky na záchranné a zásahové zložky. Prítom treba rozlišovať rozdiel medzi úžitkovým rozšírením bytu na najvyššom podlaží (mezonet) do objemu krovu a medzi vytváraním úplne samostatnej novej plnohodnotnej bytovej jednotky v podkroví. Viac pozri v: [Strechy, krytiny, klampiarske prvky a krovky](#).

Aj keď sa zdá, že kapacitu inžinierskej infraštruktúry môžeme kedykoľvek zvýšiť, v pamiatkových územiach narážame na priestorové obmedzenia a požiadavku zachovania pamiatkových hodnôt.

Doterajším zahusťovaním kompaktných pamiatkových území sa podmienky bývania postupne zhoršujú. Nadmerné vstavby do podkroví alebo nadstavby v prehustených jadrách sídiel môžu v konečnom dôsledku odrádzať stálych rezidentov od života v pamiatkových územiach, pretože po prekročení určitej miery zákonite kolabuje základná infraštruktúra. Zle fungujúca technická infraštruktúra následne znižuje trhovú hodnotu jestvujúcich nehnuteľností. Obmedzené možnosti zásobovania a mobility vo výsledku znamenajú, že o malý priestor sa musí deliť stále viac rezidentov, čo neprospieva k ich celkovému komfortu bývania.

4. 4. TECHNICKÁ KAPACITA PAMIATKOVÝCH ÚZEMÍ

O technickej kapacite pamiatkových území asi najvýstižnejšie vypovedá statická doprava, presnejšie povedané: jej nedostatok. Výpočet parkovacích

miest sa pre existujúce stavby nevyžaduje. To znamená, že obyvatelia historických jadier majú akceptovať status quo, keďže takpovediac „zdedili“ parkovací dlh.

Miestne samosprávy ešte pred časom verili, že nové parkovacie domy vyriešia dopravné problémy historických jadier. Ukazuje sa, že tieto snahy zlyhali a statickú dopravu pamiatkových území nie je možné uspokojivo riešiť vytváraním nových parkovísk. Investori nie sú ochotní investovať výhradne do monofunkčných parkovacích domov.

Dokonca aj v prípade, ak investujú do nových administratívnych objektov a vytvoria nejaké parkovacie státi navyše, v konečnom dôsledku neuspokoja ani dopyt, ktorý svojou aktivitou vyvolajú. Nové, najmä administratívne, budovy s prehnanou kapacitou spôsobujú, že okolité ulice sú ešte viac zahltené parkujúcimi vozidlami klientov.

Skôr je potrebné počítať so zmenou dopravných noriem. Nové pravidlá by mali rešpektovať vlastnosti pamiatkových území. Na Slovensku prakticky neexistujú také rozsiahle pamiatkové územia (možno s výnimkou Pamiatkovej zóny CMO Bratislava), kde by nebolo možné pohodlne pešo obsiahnuť pamiatkové územie z najbližšej okružnej triedy alebo z inej významnej komunikácie. Riešenie treba tiež hľadať v skvalitnení hromadnej dopravy, v rozvoji zdieľaných foriem dopravy a v prispôbení typov vozidiel, ktoré sú schopné prevádzky v stiesnených pomeroch.

PRIMERANÉ FUNKČNÉ VYUŽITIE PAMIATKOVÝCH ÚZEMÍ

1. Charakter pamiatkových území tvoria rôzne funkcie, ktoré získali počas svojej histórie.
2. Historické jadrá majú plniť najmä sídelnú (obytnú), kultúrnu a spoločenskú funkciu.
3. Mestá a obce majú aktívne vytvárať územnoplánovacie predpoklady pre odbremenenie historických jadier od nevhodných funkcií.
4. Náročné funkcie celomestských centier neumiestňovať v pamiatkových územiach, ale programovo vytvárať podmienky pre vznik nových funkčných centier mimo pamiatkových území, napr. využívaním zanedbaných lokalít vo vnútri sídiel.
5. V mestských pamiatkových územiach majú byť obchodné priestory, služby a iné nebytové prevádzky umiestnené v prízemných priestoroch a v priestoroch menej vyhovujúcich alebo nevyhovujúcich na bývanie, zatiaľ čo byty majú zabrať priestory (na poschodiach), ktoré boli tradične určené na bývanie.
6. Návrhy funkčného využitia stavieb majú v pamiatkovom území uprednostňovať zmiešanú zástavbu, určenú na bývanie a občiansku vybavenosť, ktorá súvisí s bývaním.
7. Vkladanie novej funkcie do objektov a priestorov v pamiatkových územiach je prípustné iba vtedy, ak nespôsobí úbytok ich pamiatkových hodnôt.
8. Nové funkcie pritom majú zabezpečovať vhodný spôsob údržby a prezentácie pamiatkových hodnôt.
9. Pri využívaní objektov a priestranstiev v pamiatkových územiach je potrebné prihliadať na ich kapacitné a stavebnotechnické možnosti tak, aby výsledné riešenie nenarúšalo hodnoty pamiatkových území.

26 Washingtonská charta, ref. 12.

5. ZACHOVANIE, ÚDRŽBA A REGENERÁCIA HISTORICKÉHO PÔDORYSU A PARCELÁCIE

Pôdorysná skladba pamiatkových území sa viaže ku kontextu sídiel, ktorých je súčasťou. Pamiatkové územia podstatnou mierou ovplyvňuje nadradená dopravná schéma, na ktorú sa napája ich vnútorná uličná sieť. Samotný pôdorys pamiatkových území je daný charakterom ich blokovej zástavby, proporciou zastavaných a nezastavaných plôch a ich vzťahom k morfológii terénu. V rámci blokov historický pôdorys území definuje štruktúru a proporcie zastavanosti parciel. V rámci parciel historický pôdorys definuje spôsob umiestnenia jednotlivých objektov, ich orientáciu, spôsob usporiadania jednotlivých objektov, ich vzťah k susedným objektom a k verejnej komunikácii.

Sídla lokalizované v relevantnom časovom období dokážeme dobre identifikovať podľa podobného pôdorysného usporiadania (námestí, ulíc) a z nich odvodíť charakteristické typy území. Objektová skladba našich sídiel síce prešla zložitým vývojom, ale ich základná pôdorysná osnova sa obvykle veľmi dobre zachovala. To znamená, že už aj samotná pôdorysná skladba – osnova našich sídiel – má dôležitú pamiatkovú hodnotu, pretože pretrvala stáročia.

V dôsledku veľkých požiarov alebo vojnového ničenia niektoré mestá v minulosti vykonali zásadnú prestavbu (napr. klasicistickú: zmenou orientácie radových domov so štítni na zástavbu s hrebeňmi striech, rovnobežnými s ulicou). Aj pri takýchto zásadných zmenách však mestá rešpektovali svoju tradičnú pôdorysnú osnovu.

Pôdorysná skladba zástavby je pre identitu sídla nesmierne dôležitá a je nevyhnutné ju zachovať vo všetkých ohľadoch: umiestnenie jednotlivých objektov na parcelách, ich vzťah k susedným objektom, vzťah budov k verejným komunikáciám a pod. Opakom tejto snahy je napr. účelové budovanie rozľahlých parkovísk, alebo naopak: spájanie viacerých parciel v prospech veľkých objektov.

Umiestnenie jednotlivých objektov v rámci bloku vypovedá o hustote zástavby. V pamiatkovo chránenom území preto nemožno neprimerane zahusťovať zástavbu. V prípade novostavby sa za primeraný môže považovať taký stupeň zastavania plochy, ktorý zodpovedá typickej proporcii historickej zastavanosti príslušného domového bloku alebo susedných parciel, ktorý sa dá aj číselne vyjadriť priemerovaním typickej proporcie zástavby. Priemernú historickú zastavanosť chápeme ako podiel zastavanej a nezastavanej plochy parciel obdobného charakteru a polohy v rámci danej časti sídla. Nielen v prípade administratívnych objektov, ale aj v prípade nadmerných bytových domov dnes vznikajú podzemné garáže prakticky pod celým pôdorysom funkčného pozemku. Strechy garáží sa

tak stávajú novými dvormi. Z technického hľadiska je to síce možné riešenie, ale nie je vhodné pre pamiatkové územia. Z hľadiska udržania vegetácie, ale najmä z hľadiska udržateľnej mikroklimy sídla je tiež podstatné, či zeleň iba prežíva v pôdnom substráte, alebo môže v rastlom teréne prirodzene rásť do výšky a plniť ekologickú aj kompozičnú funkciu.

Autentická pôdorysná skladba sídla má byť nadradená dopravným hľadiskám. Nikdy by nemalo dôjsť k situácii, kedy by sa búrali stavby alebo ich časti pre dopravné požiadavky (napr. rozširovanie prejazdov v meštianskych domoch). Je žiaduce navrhnúť pôdorysné a objemové do-tvorenie územia v tých častiach, kde sa dokázateľne nachádzala staršia zástavba. Novú výstavbu treba prednostne navrhovať v pôvodnej pôdorysnej stope aj v typickom objeme zaniknutých objektov. Novostavby by mali byť situované na parcelách podľa miestnych historických princípov tvorby.

Aj súčasné územné plány by mali byť inšpirované pôvodnými mestským stavebnými poriadkami (alebo inými miestnymi predpismi), ktoré dotvárali charakter daného sídla, jeho objektovej skladby a výškového a priestorového usporiadania. Pôdorysné a objemové riešenie novej výstavby má korešpondovať s historickou štruktúrou a parceláciou. Prístavby a novostavby by nemali prekročiť obvyklú zastavanosť danej časti sídla.

Nie vždy stačí, aby šablónou pre novú zástavbu bola pôdorysná stopa z minulosti, pretože nová zástavba v dvoroch má často úplne iný charakter, ako mala pôvodná zástavba. Na mieste prizemných dvorových krídiel dnes vyrastajú poschodové bytové domy a strechy podzemných garáží nahrádzajú pôvodné dvory a záhrady. Investori mali túžbu zahusťovať lukratívne územia v každom časovom období. Dokonca aj dnes – v dobe vedeckého plánovania – sa opakujú schémy zastaraného myslenia a stavebníci dvory opäť prehustujú, aj keď sa podľa starých katastrálnych máp môže javiť, že iba kopírujú historický stav. Pri plánovaní nových stavieb a prístavieb si treba vždy položiť otázku, z ktorých historických máp treba pri regenerácii pamiatkového územia vychádzať. V niektorých historických obdobiach mohla byť zástavba extrémne prehustená a život v nej už vtedy nebol komfortný. História nám ukazuje, že v určitých časových obdobiach mestá museli prikrčiť k asanáciám v snahe ozdraviť prostredie. Pre trvalú udržateľnosť života v sídlach má preto dôležitý význam aj zachovanie podielu nezastavaných a zelených plôch.

5.1. PÔDORYSNÁ SKLADBA ZÁSTAVBY

Charakter sídiel tvorí najmä komunikačná sieť, blokova skladba a ďalšie atribúty. Historické verejné účelové komunikácie, chodníky a cestičky túto skladbu definujú, a preto majú byť chránené. Pôdorysná štruktúra pamiatkovo chráneného územia má ostať zachovaná, teda ustálená.

K novším zásahom z druhej polovice 20. storočia a ich vyhodnocovaniu je potrebné pristupovať individuálne. Vo väčšine prípadov predstavujú vstupy do pamiatkových území v podobe kontrastnej až rušivej (ustúpenie od uličnej čiary, solitérnosť v kompaktnej mestskej zástavbe, hmotové riešenie či kompozícia fasád), no v rámci aktuálneho prehodnocovania architektonických a urbanistických vstupov z daného obdobia môžu byť určité diela a zásahy vnímané ako pamiatkovo hodnotné a je možné uvažovať o ich akceptácii ako ďalšej hodnotnej historickej vrstvy vývoja.

Ideovým východiskom pôdorysnej rehabilitácie sú staršie katastrálne mapy. Na základe pochopenia princípov tradičného sídla môžeme rehabilitovať aj usporiadanie verejných priestorov.

Negatívnou súčasťou pôdorysov pamiatkových území sú prieluky. Sú situácie, kedy zostal pozemok (alebo jeho časť) uvoľnený po jednom zbúranom dome alebo po viacerých susediacich domoch. Vyskytujú sa aj prípady, kedy boli v minulosti zbúrané domy kvôli komunikácii a pôdorysná celistvosť územia bola trvalo narušená. Pôvodná parcelácia územia by pritom mala byť zachovaná.

Zastavanie prieluky po zaniknutej stavbe je obvykle žiaduce, pretože sa tým obnovuje celistvosť domadia. Obnovenie zástavby v prieluke s rešpektovaním pôvodných stavebných čiar je v súlade so všeobecnými požiadavkami na výstavbu, s výnimkou individuálnej bytovej výstavby (vzájomné odstupy stavieb), a pokiaľ je taká možnosť vyjadrená v územnoplánovacej dokumentácii. Požadovať obnovu zaniknutých objektov je možné vo výnimočných prípadoch, ak sa medzitým zmenila dopravná situácia, napr. presunutím dopravy na obchvat.

Umiestnenie novostavieb musí zodpovedať urbanistickému a architektonickému charakteru prostredia. To znamená, že má byť obnovená pôvodná stavebná čiara. Rozsah pôdorysu novostavby smerom do dvora nemá prevýšiť obvyklý rozsah obdobných stavieb v susedstve.

Rehabilitácia sa má týkať aj detailného priebehu stavebných čiar. Pomerne časté sú prípady prieluk v radovej zástavbe, v ktorých nekonceptne vznikli novostavby. Prerušené alebo uskočené uličné čiary vznikli tak, že nové domy boli osadené hlbšie do pozemku v domnienke, že staršia zástavba časom zmizne. Väčšinou nezmizla a dnes môžeme na túto „bizarnosť“ pozeráť buď ako na ďalšiu historickú vrstvu a prijať ju ako predmet ochrany, alebo ju odmietnuť a pokúsiť sa ju korigovať. Riešenia môžu byť rôzne, a to v závislosti od konkrétnej situácie. Pokiaľ sa novostavby nezžili s prostredím a trvalo narúšajú celistvosť uličnej fronty, pri veľkom odstupe môže byť do pôvodnej stavebnej čiary situovaný nový samostatný objekt, pri menšom odstupe je možné uvažovať o prístavbe alebo o architektonicky stvárnenej línii.

5.2. PARCELÁCIA

Parcelácia je sústava myšliených čiar, ktorá člení základnú osnovu intravilánu a extravilánu na jednotlivé parcely. V pamiatkovej ochrane má parcelácia aj svoj hmotný prejav, ktorý je zložený z jednotlivých prvkov – parcelačných či ohradových, obvodových, bočných múrov, štítových stien (ak sú hrebene striech rovnobežné s ulicou) alebo obvodových stien (ak sú hrebene striech kolmé na ulicu), ďalej z línii zelene, plotov alebo iných stavebných konštrukcií, ktoré sa v chránenom území nachádzajú.

Parcelácia je dôležitým atribútom pamiatkových území, a preto je predmetom pamiatkovej ochrany.

Parceláciu charakterizuje štruktúra, hustota, smer a tvar parciel. V zásade možno rozlíšiť parceláciu intravilánu, obvykle vo vnútri viac či menej súvislých domových blokov, a parceláciu extravilánu, zahŕňajúcu spôsob usporiadania poľnohospodárskych pozemkov (polí, viníc, záhrad, lúk a pod.) v okolí vlastného sídla, najčastejšie vidieckeho.

Parcelácia intravilánu i extravilánu predstavuje neoddeliteľnú súčasť historickej a pamiatkovej identity každého sídla. Jej základy boli najčastejšie položené už v čase vzniku sídla na jeho historicky známej pôdorysnej podobe. Je teda jednou zo základných pamiatkových hodnôt sídla. V pamiatkovo chránených sídlach by nemala byť parcelácia menená oproti autentickému stavu (za ktorý obvykle pokladáme stav pred 2. svetovou vojnou). Najmä nie je vhodné fyzické – stavebné – scelovanie parciel (ani v dôsledku vlastníctva viacerých vedľa seba ležiacich parciel jedným majiteľom). Zánik historickej parcelácie spôsobuje stratu štruktúry, rytmu, kompozície a charakteru prostredia, a umožňuje vznik nežiaducich nových netypických domových blokov alebo nevhodných prieluk. Rovnako však nie je žiaduce ani (stavebné) delenie vnútra historických parciel. Pokiaľ je rozdelenie parcely s ohľadom na majetkovoprávne vzťahy nevyhnutné, je potrebné, aby sa toto rozdelenie podľa možnosti neprejavilo vizuálne. Tam, kde bola historická parcelácia už narušená, je žiaduce vykonať aspoň náznakovú obnovu použitím tradičných oddeľovacích prvkov (deliace múriky, ploty a pod.). Aj väčšie parkoviská je vždy možné upraviť drobnými architektonickými intervenciami (napr. vhodným spôsobom dláždenia, náznakovým ohradovým múrom, spôsobom osvetlenia) tak, aby lepšie zapadli do okolitého kontextu.

5.3. NEZASTAVATEĽNÉ PLOCHY

Podľa Washingtonskej charty, článok Princípy a ciele, ods. 2: „Hodnoty, ktoré treba uchovať, zahŕňajú (...) b) vzťahy medzi rôznymi mestskými priestormi a zeleňou, ako aj nezastavanými priestormi.“

Zásadne nezastavateľnými plochami sú v pamiatkových územiach najmä verejné priestory: ulice, námestia, historické záhrady, parky a pod., na ktorých v minulosti preukázateľne žiadne stavby neexistovali.

Rozdrobovanie námestí „dočasnými“, ale pritom celoročnými „letnými terasami“ či „zimnými záhradami“, alebo realizácia rôznych reklamných zásahov je vo verejnom priestore rovnako nežiaduca. Výnimkou

sú druhotne vzniknuté verejné priestory na mieste zaniknutej staršej zástavby.

Ďalšie nezastavateľné plochy sú tie, ktoré sú z hľadiska ochrany architektonického a urbanistického pôsobenia budov určené ako nezastavateľné: pohľadové koridory na dominanty sídla, záhrady, hradobné priekopy podľa požadovanej prezentácie a pod.

V prípade vidieckych pamiatkových území sa za nezastavateľné plochy pokladajú plochy historicky vymedzených verejných komunikácií, dvorov, záhrad, lúk, pasienkov, cintorínov, areálov kostolov a vodných plôch a tokov a pod.

Za nezastavané priestory pokladáme aj nádvoria, dvory, vnútrobloky stavieb, átriá objektov, nakoľko ich zástavbou alebo zastrešením sa mení proporcia zastavaných a nezastavaných plôch vo vnútri pamiatkového územia. Dodatočné zastrešenie voľných priestranstiev na parcelách historických objektov spôsobuje nepriaznivé zmeny mikroklimy a vyžaduje aj razantné zásahy do architektúry dvorových fasád. Väčšina historických budov totiž nebola na zastrešenie dvora dispozične prispôsobená.

Každý spôsob zástavby dvorov (aj transparentný) v konečnom dôsledku znefunkčňuje možnosť prirodzeného vetrania miestností s oknami do dvora a vytvára nové nároky na technické zariadenia budov (nútené vetranie, vykurovanie, chladenie). Vonkajšie výmenníkové jednotky sa presúvajú zvnútra dvorov na strechy alebo iné časti obvodového plášťa budov. Pri zástavbe dvorov sa následne mení prevádzka, vnútorná dispozícia, ale aj hierarchia priestorov. To znamená, že nikdy by nemalo dôjsť k prekrytiu celej otvorenej plochy dvora. Vzťah historického objektu a nezastavaného priestranstva má zostať konštantný, ako bol historicky utvorený a býva vyznačený v katastrálnej mape.

Existujú však odôvodnené výnimky: napr. novoveké stavby, ktoré boli od návrhu koncipované spolu so zaskleným nádvorím či pasážou. Také stavby sú rovnocenným predmetom ochrany.

S nezastavanými plochami úzko súvisí aj manažment zadržiavania vody v krajine. V strednej Európe všetky rieky odtekajú a žiadne nepritekajú, takže spôsob hospodárenia so spodnými vodami je veľmi dôležitý. Dôležitý je aj vzhľadom k historickým stavbám. Zakladanie stavieb, ktoré bolo realizované za určitých geologických podmienok, sa upravovaním riečnych tokov a následne poklesom úrovne spodnej vody zmenilo. Presušením horných vrstiev zeminy zároveň klesá jej objemová hmotnosť, a tým aj jej tlak na základové konštrukcie stavieb. Plochy dvorov a záhrad sú preto dôležitými zbernými plochami pre zadržiavanie vody v krajine. Ak je územie bez zbytku zapečatené spevnenými plochami s odtokom do kanalizácie, zaniká režim spodných vôd. Napr. vysušením košického mlynskeho náhonu došlo k odľahčeniu podložia a v dôsledku tejto zmeny viacero historických objektov popraskalo vlasovými trhlinami.

V záujme ochrany pamiatkových území je preto nezastavanie pôvodných dvorov a požiadavka na pomer zachovania určitej proporcie rastlého terénu voči zástavbe, aby sa zabezpečila aspoň minimálna miera vsakovania zrážkovej vody a aby sa zachovali podmienky pre prežitie vzrastlej zelene. Takáto požiadavka sa môže určiť v percentách alebo inde-

xom v podiele rastlého terénu k ploche funkčného pozemku (napr. 20 % rastlého terénu z funkčnej plochy parcely). Obvyklý pomer stavieb voči pozemku sa dá vypočítať z podielu zástavby a rastlého terénu v susedstve. Aritmetický priemer potom napovie, aký podiel by mal byť stanovený v územnom priemete ochrany pamiatkových hodnôt územia.

5.4. PÔDORYSNÉ USPORIADANIE NOVOSTAVIEB

Pôdorysná urbanistická štruktúra sídiel je často vôbec ich najstarším dokladom, a to aj v prípade, ak sa architektonické diela nad úrovňou terénu nezachovali. Zachovanie historickej urbanistickej osnovy je jedným z hlavných cieľov ochrany.

Cieľom regenerácie pôdorysnej urbanistickej štruktúry je jej scelenie, skvalitnenie a doplnenie na miestach, kde bola narušená. Plánovanie novostavieb má pritom vychádzať z hodnotenia starších máp sídla, zo sledovania priebehu pôvodných uličných a stavebných čiar, parcelácie, orientácie a z charakteru zaniknutého pôdorysu stavieb. Pri nedostatku podrobných pôdorysných podkladov je potrebné aspoň sa pokúsiť o napodobenie zastavovacej schémy zaniknutej zástavby podľa analogickej časti daného sídla.

Primerané využitie voľných plôch na parcelách môže slúžiť na uspokojenie požiadaviek vlastníkov nehnuteľností na zisk úžitkovej kapacity domov bez nutnosti zvyšovania hladiny zástavby. Dvorové prístavby či samostatné dvorové objekty sú obvykle oveľa prijateľnejšou alternatívou ako nadstavovanie historických objektov alebo vstavby do podkroví. Všetky takéto novostavby alebo prístavby je nutné posúdiť individuálne, s ohľadom na celkový urbanistický kontext, ale aj s ohľadom na pamiatkovú a architektonickú hodnotu objektov, ku ktorým sa novostavby alebo prístavby vzťahujú.

V prípade novej zástavby je nevyhnutné sledovať historické schémy zástavby, rešpektovať charakteristické situovanie jednotlivých stavieb na parcelách v okolí.

Správne osadenie novej stavby je zásadnou požiadavkou pamiatkovej ochrany. Je neprípustné vkladať do historickej zástavby určitej schémy zastavovania inú schému. Negatívnym trendom býva napr. snaha stavebníkov uzatvárať (zdanlivo) nefunkčné priechody alebo pasáže alebo naopak, vytvárať netypické spojnice naprieč parceláciou.

Parcely boli v sídlach tradične zastavané po obvode a k verejnemu priestoru boli obrátené svojou hlavnou – reprezentačnou fasádou. Vždy bolo snahou vlastníkov čo najlepšie využiť vlastný pozemok. Samotné budovy verne kopírovali obrys parciel, preto nebolo potrebné okolo budov dodatočne stavať ploty. Staviteľia sa prispôbili aj bizarným tvarom parciel, ktoré sa verne kopírovali od stredoveku. Stavby v stredovekých jadrách sídiel takmer nikdy nemajú pravouhlé steny. Pravidelná forma mestskej zástavby sa stala výsadou až v novoveku. Pravidelný a symetrický pôdorys stavieb, podčiarknutý veľkorysým pozemkom, bol predtým výsadou iba reprezentačných solitérnych stavieb.

Opakom snahy rešpektovať obrys pozemkov je v súčasnosti budovanie solitérov na miestach,

kde predtým stála typická blokovaná zástavba. Prísne pravouhlé objekty a radikálne terénne úpravy popierajúce reliéf krajiny sú výsadou až 20. storočia. Rešpektovanie obrysu parcel je v blokovej skladbe základnou požiadavkou pôdorysnej regenerácie pamiatkových území.

Aj malé odsadenie novostavby od hraníc parcel (pre údržbu či presvetlenie) pôsobí v tradičnej blokovej zástavbe veľmi cudzorodo. Rušivým znakom tiež býva nerešpektovanie uličnej a stavebnej čiary (ustúpenie stavby, ustúpenie parteru, vysunutie časti podlažia a pod.). Ďalším dôvodom je požiadavka na presvetlenie vnútorných priestorov. V blokovej zástavbe sa presvetlenie a vetranie tradične realizovalo poloootvorenými vetracími a osvetľovacími šachtami, ktoré boli umiestnené na hranici pozemkov. Dokonca aj pre novú výstavbu je to dobré riešenie, pretože presvetlenie a odvetranie objektu môže vlastník realizovať na vlastnom pozemku.

Neplatí však zjednodušujúca predstava, že prístavba alebo novostavba v pamiatkovom území je vždy problematická. V mnohých prípadoch môže práve nová stavba odbremeniť historickú stavbu od niektorých nevhodných funkcií. V novostavbe môžu byť umiestnené také technické zariadenia, ktoré by v historickom objekte pôsobili rušivo.

Podľa § 32 ods. 7 „*krajský pamiatkový úrad v rozhodnutí uvedie, či navrhovaný zámer je z hľadiska záujmov chránených týmto zákonom prípustný, a určí podmienky vykonania úprav nehnuteľnosti v pamiatkovom území, najmä zásady objemového členenia, výškového usporiadania a architektonického riešenia exteriéru nehnuteľnosti.*“

Z tohto ustanovenia vyplýva, že KPÚ určujú priestorové zásady pre všetky nehnuteľnosti, vrátane novostavieb. Aj novostavby by mohli znehodnotiť územie, najmä svojím architektonickým stvárnením, objemovými parametrami, vzhľadom, účinkami prevádzky (užívania) a použitými materiálmi. To znamená, že aj novostavby v pamiatkovom území by mali spĺňať primerané estetické a prevádzkové pravidlá.

Nová výstavba je súčasťou pamiatkovej rehabilitácie sídiel. Určenie zastavateľnosti pozemkov sa realizuje návrhom grafickej časti. Zastavateľnosť plôch je veľmi citlivou otázkou ochrany pamiatkových území, pretože zväčša ide o plochy v súkromnom vlastníctve. Vymedzenie plôch na stavebné účely musí vyplývať z exaktných zistení, podložených analýzami historických máp a plánov a ďalšími dôkazmi.

Novostavby majú byť obvykle navrhované na miestach, kde existovala historická zástavba.

V takejto situácii je potrebné najprv zvážiť otázku, akým spôsobom by sa mala novostavba vyrovnávať s odkazom zaniknutej stavby. Koexistencia modernej architektúry a pamiatok má hľadať formálny súlad medzi nimi. To znamená rešpektovať základné pôdorysné a objemové parametre, ktoré vyplývajú z urbanistických regulatívov.

Inú problematiku predstavujú kópie existujúcich stavieb. V urbanistickej mierke je dôležité zopakovať základného objemu, výšky, tvaru zaniknutej stavby.

Z pohľadu ochrany pamiatkového fondu nie je zastavovanie plôch, na ktorých v minulosti neexistovala zástavba, všeobecne žiaduce. Sú však situácie, kedy je vhodné novú výstavbu po všestrannom posúdení konkrétnej situácie pripustiť. Je nutné posúdiť širšie súvislosti územia, ako sa prípadná zástavba prejaví v obraze sídla, či zastavaním plochy nedôjde k narušeniu významných priehľadov, kompozičných osí, a k porušeniu charakteristického obrazu pamiatkovo chráneného územia.

Podľa situácie stavieb je dobré urobiť pokus o obnovenie zaniknutej štruktúry, najmä napodobniť pôdorys zaniknutých stavieb zachovávajúcich pôvodné uličné čiary. Dvorové časti parcel a uličných blokov by mali byť aj dnes regenerované tak, aby udržali charakter prostredia. Aj dvorové prístavby boli umiestňované na obvode parcel. Ak slúžili ako zázemie jednotlivých obytných a iných objektov, boli stavané v jednotnej línii. Zmena v mestách prišla po polovici 19. storočia, kedy sa dvorové krídla transformovali na nájomné domy. To viedlo k ich neúmernému zahusteniu. Je otázne, či je vhodné v tomto trende pokračovať aj dnes. V prostredí miest, obzvlášť väčších, sa už v minulosti obvykle dosiahli limitné možnosti zastavania parcel.

ZACHOVANIE HISTORICKÉHO PÔDORYSU

1. Základnou požiadavkou ochrany pamiatkových území je zachovanie historického urbanistického pôdorysu a z neho vyplývajúcich vzťahov.
2. V prípade tradičnej zástavby majú byť novostavby prednostne umiestňované na obvode parcely a svojou hlavnou fasádou majú byť orientované do verejného priestoru.
3. Predmetom ochrany pamiatkových území sú vzťahy a pomery medzi zastavanými priestormi, ako aj nezastavanými priestormi a zeleňou.
4. Pôdorysné a priestorové riešenie novej výstavby má korešpondovať s historickou priestorovou štruktúrou a osnovou parcelácie.
5. Novostavby je vhodné prednostne realizovať na miestach zaniknutej historickej zástavby.
6. Zástavba historicky nezastavaného pozemku by mala byť ojedinelým počínom a mala by byť presvedčivo odborne vyargumentovaná, napr. tým, že na susednej zástavbe boli náznaky predpokladaného pokračovania zástavby a pod.
7. V prípade historicky nezastavaného stavebného pozemku by nemal pôdorys a ani objem novostavby prekročiť tradičnú proporciu zastavanosti parcel v danej časti pamiatkového územia (časť bloku, úsek ulice).
8. Pôdorysné usporiadanie novostavieb, prístavieb má rešpektovať obrys parcely, autentickú historickú uličnú, stavebnú a parcelačnú čiaru, ako aj tradičnú proporciu zastavanosti pozemku smerom do hĺbky parcely.
9. Je potrebné zachovať priechodnosť tradičnej siete ulíc, pasáží, mestských blokov aj prejazdov v samotných objektoch.
10. Rešpektovať a regenerovať komunikačné riešenia aj v rámci mestských blokov vrátane vstupov do objektov.
11. Na historických parcelách rozlišovať zastavateľnú časť stavebného pozemku a nezastavateľnú časť záhrady pozemku.

12. Historické záhrady treba vnímať ako zásadne nezastavateľné časti pozemkov (s výnimkou servisných objektov podriadených účelu samotnej záhrady).
13. Rozsah pôdorysu prístavieb a novostavieb smerom do dvora a do ulice nemá byť väčší ako obvyklý rozsah podobných stavieb v území.
14. Požiadavky na vzájomné odstupy budov sa neuplatňujú v prípade budov umiestňovaných v stavebných prielukách radovej zástavby.
15. Zástavbe prieluky v radovej zástavbe nesmie brániť okolnosť, že v parcelačných, obvodových alebo štítových stenách objektov susediacich s prielukou boli druhotne prerazené nové okná alebo boli realizované iné nekoncepčné zásahy smerujúce do prieluky.
16. Okná do prieluk (na cudzí pozemok) nesmú vznikáť, pretože vytvárajú falošnú ilúziu fasád a požiariarne ohrozujú pozemok v prieluke.

6. MATERIÁLOVÁ A OBJEKTOVÁ SKLADBA

Vhodne zvolená objektová skladba a správny výber materiálov sú základnými predpokladmi začlenenia novostavieb do historického prostredia. Orgány ochrany pamiatkového fondu preto určujú podmienky pre umiestnenie novostavieb a stanovujú aj požiadavky na uplatnenie vhodných materiálov na vonkajších úpravách stavieb (krytiny, omietky, nátery a pod.).

Podľa Washingtonskej charty²⁷ sú hodnotami, ktoré treba uchovať mestská forma, definovaná uličnou osnou a parceláciou, vzťahy medzi rôznymi mestskými priestormi a zeleňou, ako aj nezastavanými priestormi, forma a vzhľad budov (interiér a exteriér), ako sú definované ich mierkou, veľkosťou, štýlom, konštrukciou, materiálmi, farbou a výzdobou, vzťahy mesta k okolitému prostrediu, prirodzenému alebo vytvorenému človekom, a rôzne funkcie, ktoré mesto alebo štvrť získali počas ich histórie.

6.1. MATERIÁLOVÁ SKLADBA PAMIATKOVÝCH ÚZEMÍ

Pri výbere stavebných materiálov je potrebné vychádzať z regionálnej tradície. Treba pritom rešpektovať zásadu, že materiálová skladba pamiatkových území vznikla prevažne z miestnych stavebných materiálov, ktoré boli pre dané sídlo charakteristické. Pre Slovensko bola (a je) z hľadiska vonkajšej povrchovej úpravy veľmi typická kultúra omietok. Omietkové povrchové úpravy objektov sú v našich sídlach až na malé výnimky všadeprítomné. Omietky na rozdiel od iných povrchových materiálov dokázali v našich podmienkach najlepšie odolávať veľkému množstvu zmrazovacích cyklov, ktoré sú typické pre strednú kontinentálnu Európu. Dokonca aj kamenné steny a kamenné prvky boli tradične chránené tenkou stierkou. Podstatne menej máme zastúpenú režnú tehlu, pohľadový kameň, drevo a pod. Prednostne preto treba uplatňovať pri pamiatkových obnovách aj pri novostavbách, vždy tie autentické stavebné materiály a postupy, ktoré sa vyskytujú v danom prostredí.

Charakter budov ovplyvňuje ich základná materiálová charakteristika (omietka, režná tehla, drevo). Zjavne kontrastné materiály na novostavbách majú negatívny vplyv na okolité prostredie (nevhodné obklady). Aj jednotlivá odchýlka od tradičnej materiálovej skladby ovplyvňuje pôsobenie celku. Použitie tradičných materiálov ešte samo osebe nezaručí vhodnosť novostavby, pretože záleží na jej architektonickej kvalite, ale použitie tradičného materiálu je dobrým východiskovým predpokladom, aby stavba vhodne zapadla do prostredia.

Historické materiály však nemožno ľubovoľne zamieňať medzi jednotlivými regiónmi. Okrem toho nie je vhodné aplikovať historické materiály na tých častiach stavieb, v ktorých sa v minulosti neuplatňovali.

Urbanistický celok nevnímame iba z úrovne chodca, ale aj z príľahlých svahov, veží, vyšších budov či iných stanovísk. Mnoho slovenských pamiatkových území sa nachádza práve v údolných polohách. To znamená, že pri pohľadoch z okolitého terénu sa výrazne uplatňuje materiál strešných krytín (tradičná škridla, hladká plechová krytina, cementovláknité šablóny). Preto akýkoľvek kontrastný alebo netradičný materiál na strešnej krajine (lesklá engoba medzi strechami z prírodnej pálenej škridly) či novodobý obklad na obvodovom plášti budov môže pôsobiť veľmi rušivo. Dokonca aj z diaľkových pohľadov môže celkový dojem pokaziť jediná stavba s kontrastným materiálom. V pamiatkových územiach je preto potrebné rešpektovať tradičnú materiálovú skladbu v jednotlivostiach, ale aj vo vzťahu k celku.

6.2. OBJEKTOVÁ SKLADBA V PAMIATKOVOM ÚZEMÍ

Každé pamiatkové územie má svoju charakteristickú urbanistickú a/alebo krajinnú objektovú skladbu. Územná pamiatková ochrana sa vzťahuje na všetky objekty v pamiatkovom území (budovy, komunikácie, spevnené plochy, zeleň²⁸ a pod.).

Málo zdôrazňovanou skutočnosťou je, že zachovanie objektivej skladby v chránenom území vlastne znamená zachovanie pomeru hmôt a veľkostí objektov. Najmä v období reálneho socializmu vznikali stavby, ktoré hmotou alebo objemom porušili mierku zástavby. Namiesto niekoľkých menších objektov obvykle vyrástla jedna veľká stavba. Tá následne zmenila prevádzku príľahlých ulíc.

Negatívnym trendom boli v minulosti tiež viaceré asanácie objektov (najmä v 70. a 80. rokoch 20. storočia), pri ktorých nedošlo k adekvátnemu architektonickému a urbanistickému dotvoreniu/doriešeniu, a tak vznikli v pamiatkových územiach vizuálne jazvy – nezastavané priestory (Staromestská ulica a Rybné nám., Bratislava; Továrenská, Košice).

Vzťahy medzi rôznymi mestskými priestormi ilustruje tiež podriadený vzťah zástavby paralelných ulíc k (významovo) prioritným domom na námestiach. Podobne to platí aj v menšej mierke, kde majú byť dvorové krídla podriadené hlavným objektom. Naopak, servisné objekty nemajú byť transformované na objekty dominantné. Tradičná gradácia (stupňovanie) domov v rámci ulice je tiež vzťahom jednotlivých objektov.

28 Podľa vyhlášky Úradu geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky č. 461/2009 Z. z. ktorou sa vykonáva zákon č. 162/1995 Z. z. o katastrí nehnuteľností a o zápise vlastníckych a iných práv k nehnuteľnostiam (katastrálny zákon) v znení neskorších predpisov v znení vyhlášky č. 74/2011 Z. z., vyhlášky č. 87/2013 Z. z. a vyhlášky č. 263/2018 Z. z.

27 Washingtonská charta, ref. 12.

Stavebné akcie na území pamiatkových rezervácií a zón musia byť posudzované vždy v kontexte jestvujúcej objektovej skladby. Pri posudzovaní každej stavebnej činnosti sa berie do úvahy nielen to, ako sa zmení predmetný objekt, ale aj to, aké zmeny vyvolá v celej objektovej skladbe (budovanie garáží, zabratie zelených plôch).

Pre zachovanie atmosféry miesta, ulice, námestia alebo iného zoskupenia je dôležité, aby nedominovali súčasné stavebné zásahy. Na druhej strane túžbou každého investora je urobiť nové tvorivé dielo tak, aby bolo na prvý pohľad odlišené od prostredia. Pamiatkové územia sú lákavým javiskom, ktoré priťahuje investorov. Kto by nechcel pridať svoje dielo do galérie, ktorú navštevuje celé mesto? Snaha ukázať novú stavbu je vždy lákavá, ak môže byť prezentovaná v exkluzívnom prostredí.

Rehabilitácia pamiatkového územia však znamená realizovať novostavby tak, aby rešpektovali jestvujúce vzťahy v priestore. Pri každom zásahu má byť preto autor projektu oboznámený s hodnotou celku alebo časti, do ktorej zasahuje.

ZACHOVANIE, ÚDRŽBA A REGENERÁCIA MATERIÁLOVEJ A OBJEKTOVEJ SKLADBY

1. Nevyhnutným predpokladom dobrej prezentácie pamiatkového územia je zachovanie a regenerácia tradičnej materiálovej skladby, ako aj spôsob úpravy povrchov, textúry a farebnosti.
2. Nemožno úplne vylúčiť citlivé použitie niektorých moderných materiálov. Všeobecne však treba odmietnuť také moderné materiály, ktoré sú svojou podstatou kontrastné a majú výrazné netradičné farby (krikľavé).
3. Rešpektovať základnú výškovú hladinu pamiatkových území. Jestvujúce objekty nenadstavovať. Nové objekty majú byť podriadené mierke okolitej zástavby.
4. Udržanie objektovej skladby znamená aj zachovanie pomeru objemov stavieb.

7. VÝŠKOVÉ A PRIESTOROVÉ USPORIADANIE OBJEKTOV

Kompozičné vzťahy priestorov sa týkajú najmä gradácie hmôt smerom k ústrednému priestoru alebo smerom k výraznej dominante. Gradácia – stupňovanie – alebo naopak, opätovné klesanie výšok objektov je typická pre všetky sídelné štruktúry. V rámci sídiel sa uplatňuje diferenciácia výškového usporiadania aj v zástavbe ulíc. V minulosti zväčšenie mierky (výškovvej a pôdorysnej) upozorňovalo na prítomnosť významnejších verejných stavieb. V pamiatkových územiach je preto potrebné považovať historickú výškovú a objemovú skladbu za konštantnú, a to aj v tom prípade, ak je takáto skladba lokálne narušená mladšími, rušivými stavbami.

Počet podlaží najlepšie vypovedá o výškovom usporiadaní objektov. V prípade historických budov však počet podlaží nie je jediným kritériom. Podstatnou mierou o výškovom usporiadaní hovoria konštrukčná výška podlaží, potom výška atiky, podmurovky, tvar, sklon a orientácia striech, ale tiež reliéf terénu.

Výšková a priestorová štruktúra zástavby je v úzkom vzťahu nielen s počtom podlaží, ale aj s ich konštrukčnou výškou (v minulosti sa značne líšila v závislosti od typu stavby, v 19. storočí pri mestskej zástavbe bola minimálna výška podlaží spravidla taxatívne stanovená mestskými stavebnými štatútmi). Ďalším dôležitým priestorovým atribútom je vzťah úrovne podlahy prízemnia k terénu (chodníku) a výška podmurovky stavieb.

S výškovým usporiadaním pamiatkového územia úzko súvisia urbanistické dominanty, pretože sú vrcholom výškovvej štruktúry sídla. Najčastejšie dominanty sú vertikálne, vežovité (veža kostola, radnice, vežičky nájomných domov), ale aj objemové (budovy škôl, peňažných ústavov, úradov, objekty mestských brán, hradov a pod.). V 60. – 80. rokoch 20. storočia narušila mestské dominanty „hradba“ panelových domov, na vidieku pribudli obilné silá, vežové sklady a pod. Boli situované prevažne v okrajových častiach sídiel. Kompozícia dominant sa preto redukovala iba na chránené pohľady. Charakteristické pohľady a panoráma sídla – veduta – umožňuje ich identifikáciu v diaľkových pohľadoch, a je preto dôležitým predmetom pamiatkovej ochrany.

Historické kompozície sú typické ako zámerne vytvorené osové priehľady z významných ulíc, hlavných námestí, mestských tried, návsi (v prípade vidieka) smerom k dominantám. Historické kompozičné vzťahy majú byť preto rešpektované v každom stupni plánovania. Osové priehľady je tiež možné tvorivým spôsobom umocňovať, napr. formou mestského mobiliára (sofistikovaným spôsobom osvetlenia, dláždenia ulíc a pod.), no nikdy nie na úkor existujúcich historických foriem.

7.1. VÝŠKOVÁ REGULÁCIA PAMIATKOVÝCH ÚZEMÍ

V pamiatkových územiach sa individuálne vyskytujú voľné priehluky, ktoré je prípustné zastavať novou zástavbou. Otázkou je, akú výškovú úroveň zástavby je možné v takých prípadoch pripustiť?

Kľúčovým urbanistickým ukazovateľom je maximálna výšková hladina zástavby. Typ strechy (plochá alebo šikmá) sa uvádza samostatne.

Pre určenie výškovvej úrovne novostavieb v pamiatkovom území sa preto treba zamyslieť nad tým, čo zarátat do výškovvej hladiny mestskej zástavby. Z hodnotenia tejto hladiny treba vylúčiť dominanty (sagrálne objekty, významné verejné stavby, vežovité nadstavby meštianskych domov a pod.) alebo atypicky naopak nízke objekty (prístavby, servisné objekty a pod.), ktoré by skresľovali výsledný údaj. Ak by sme napr. v San Gimignano (mesto kamenných veží) zarátali do priemeru základnej mestskej zástavby aj obytné veže, dostali by sme úplne nepoužiteľné číslo. Akékoľvek urbanistické plánovanie novostavieb musí byť preto výsledkom sofistikovanej úvahy. Na základe sumy podkladov a na základe optimalizovaného hodnotenia má vzniknúť výškový urbanistický údaj, ktorý bude záväzný pre maximálnu výšku novostavieb v každom jednom regulačnom bloku pamiatkového územia (napr. 3 nadzemné podlažia plus šikmá strecha). Takýto údaj má byť premietnutý do záväznej časti príslušného územného plánu. Zároveň je nevyhnutné rozdeliť územie na typické regulačné bloky, teda menšie celky, na ktorých je sústredená zástavba rovnakého alebo podobného charakteru.

Ďalšie podrobnejšie regulatívy (obmedzenia) pre výškové a priestorové usporiadanie novostavieb určujú orgány ochrany pamiatkového fondu v individuálnych správnych aktoch pre každý zámer samostatne.

V chránených územiach nie sú principiálne žiaduce žiadne nové dominanty, pretože pamiatkové územia už svoje dominanty majú – až na extrémne vzácne prípady, kedy má vzniknúť novostavba na mieste zaniknutej historickej dominanty. Pamiatkové územia boli vyhlásené práve pre ich celkový obraz, ktorý korunujú autentické dominanty.

V prípade zachovaných historických stavieb národných kultúrnych pamiatok a nehnuteľností v pamiatkovom území, ktoré sú podstatou pamiatkovej hodnoty chráneného sídla, nie je žiaduce realizovať nadstavby. Z ich pamiatkovej podstaty vyplýva, že ide o stavby, ktorých architektonický vývoj je dopovedaný ako výslednica jednej alebo viacerých stavebno-historických etáp, a preto sú predmetom pamiatkovej ochrany.

Pre výškové usporiadanie územia majú zásadný a dôležitý vplyv aj tvary a sklony striech a orientácia strešných hrebeňov. Strešné konštrukcie na novostavbách v pamiatkovo chránenom území musia preto nadväzovať na stavebné a architektonické zvyklosti v danom regióne, sídle, mestskej časti a regulačnom bloku. V prípade novostavby je potrebné rešpektovať sklon strešných rovin (ich charakteristický interval) a typický smer hrebeňov striech v okolí.

V prípade historických stavieb nie je v záujme pamiatkovej ochrany nadstavovať jestvujúce stavby a ani v takom prípade, ak je historický objekt obklopený (mladšími) alebo vyššími objektmi. Akákoľvek nadstavba, hoci aj čiastočné zvýšenie objektov, ktoré vykazujú pamiatkové hodnoty, by znamenalo narušenie ich mierky a architektonického prejavu. Za nadstavbu poschodia sa považujú aj tie prípady, keď sa zväčšuje objem strechy. Zmena tvaru strechy je takisto neželaným zásahom.

Zachovanie pestrej výškovej skladby jestvujúcich objektov je pre pamiatkové územia zásadne dôležité. Napr. aj zachovanie prízemného historického domu v prostredí poschodových domov môže mať hodnotu ako doklad doby a má zostať hmotným svedectvom procesu urbanistického vývoja územia. Ak v nedávnej minulosti k zvýšeniu jedného alebo niekoľkých objektov došlo, netreba v tomto trende pokračovať. Pamiatková ochrana vždy dáva prednosť zachovaniu autentického prostredia pred jeho formálnou estetizáciou (dorovnávanie výšok korunných ríms).

Inou situáciou sú nepriaznivé zmeny pamiatkového územia: napr. narušenie mierky jednou, či viacerými výškovými stavbami alebo nekonceptnými asanáciami. V takom prípade sa treba aspoň pokúsiť o dodatočný spôsob eliminácie nepriaznivého stavu. Prispôbovať však treba vždy objekty nové a treba ich prispôbovať autentickej historickej mierke.

Nové nároky na väčšiu úžitkovú kapacitu jestvujúcich stavieb nie je prijateľné riešiť nadstavbami, ale pokúsiť sa prehodnotiť ich prevádzku a hľadať skryté rezervy. Pokiaľ to možnosti parcely umožňujú, treba sa pokúsiť preveriť možnosť prístavby v dvorovej časti parcely.

Výšková hladina novostavieb má rešpektovať základnú výškovú hladinu zástavby a nesmie ju prekračovať. Aktuálna prax totiž ukazuje, že novostavby majú podstatne väčšiu úžitkovú plochu ako jestvujúce historické stavby v okolí, pretože majú menšiu svetlú výšku podlaží. Pri rovnakej výške stavieb v nových budovách vzniká väčšia celková úžitková plocha. V dôsledku predimenzovaných novostavieb s väčším počtom podlaží vzniká obťažovanie okolia nadmernou prevádzkou. V uliciach vznikajú kolízie v miestach vjazdu a výjazdu vozidiel. Často takýto zámer investori obhajujú tým, že novostavba s viacerými poschodiami (vrátane podzemných) poskytne parkovacie miesta aj pre svoje okolie. Prax však ukazuje, že prítomnosťou väčších stavieb sa v okolí skôr strácajú parkovacie miesta, ktoré boli priamo na ulici a ktoré sú oveľa dôležitejšie pre plynulú dopravu a pre krátkodobé parkovanie.

Záplavou parkujúcich áut v okolí väčších budov potom trpia nielen budovy v bezprostrednom okolí, ale aj na susedných uliciach.

V predimenzovaných budovách sa jednom mieste koncentruje priveľa mestských funkcií. Za normálnych okolností by mali byť mestské funkcie rozložené plošne, aby územie poskytovalo atraktivitu v čo najširšom meradle.

VÝŠKOVÁ REGULÁCIA PAMIATKOVÝCH ÚZEMÍ

1. Národné kultúrne pamiatky nenadstavovať.
2. Autentické nehnuteľnosti, ktoré tvoria súčasť pamiatkových hodnôt pamiatkového územia, nenadstavovať.
3. Novostavby majú rešpektovať základnú výškovú hladinu existujúcej zástavby pamiatkových území.
4. Výška novostavieb nesmie prekračovať základnú hladinu zástavby v bezprostrednom okolí (v danom regulačnom bloku, v ulici, v bezprostrednom susedstve budov).
5. Výška novostavby má byť odvodená od výšok objektov v jej bezprostrednom susedstve a má rešpektovať aj charakter a výškové usporiadanie okolitých historických objektov.
6. Novostavba musí zároveň zohľadniť charakteristickú výškovú gradáciu – typické stupňovanie objektovej skladby – alebo – ustálenú hladinu korunných ríms.
7. Ak existuje dostatok historických dôkazov, preukazujúcich pôvodnú výšku zaniknutej stavby, tieto fakty majú byť pri stanovení regulatívov uprednostnené.
8. Vytváranie nových výškových dominánt v pamiatkových územiach je neprípustné.

8. ARCHITEKTONICKÝ VÝRAZ

Architektonická tvorba v historickom prostredí je doplnením nejakej časti, objemu alebo celej stavby, ktorá na danom mieste zanikla. Podstatou pamiatkovo chránených území je, že okrem ochrany jednotlivých kultúrnych pamiatok a nehnuteľností v pamiatkovom území sa chráni aj celé prostredie. Z tohto urbanisticky chápaného uhla pamiatkovej ochrany vyplýva, že rovnaká pozornosť musí byť venovaná aj objektom, ktoré prostredie dopĺňajú. Ide predovšetkým o rehabilitáciu objektov, ktoré môžu rôznou mierou rušiť historické prostredie. Narušenie môže byť spôsobené nevhodnosťou objemov, tvarov striech, fasád a pod. Regeneráciu si možno predstaviť doplnením zástavby na miestach, kde zanikla zástavba alebo kde je jej absencia vnímaná ako rušivá.

Keďže podľa súčasného pamiatkového zákona sú všetky stavebné zásahy návrhovými konaniami, teda sa dejú z iniciatívy stavebníkov, v správnych konaniach orgány ochrany pamiatkového fondu usmerňujú činnosť vlastníkov tak, aby sa stavebnou činnosťou zároveň regenerovalo pamiatkové územie.

V urbanistickej mierke je dôležité usporiadanie pôdorysu a objemov novostavby. Tieto dva atribúty sú predpokladom žiaduceho dotvorenia a rehabilitácie pamiatkovo chráneného územia. Všeobecne platí, že objemovo nevhodne navrhnutú novostavbu v podstate nemožno prijateľne architektonicky vyriešiť. Platí však aj to, že aj objemovo dobre navrhnutá novostavba môže byť architektonickou formou veľmi rušivá.

Z praktického hľadiska teda môže byť oddelené sledovanie objemu a architektonickej formy v pamiatkovo chránenom území opodstatnené, hoci ide o dve strany tej istej mince.

Teoretici architektúry²⁹ sa preto prikláňajú k názoru, že novostavby by mali tvoriť formálny súlad s celkom. V pamiatkovej ochrane sa preto preferuje kontextuálne riešenie. Je to architektonické riešenie, ktoré vedome nadväzuje na tradičné architektonické postupy (z hľadiska tvorby priestoru, formy i použitých materiálov), reaguje na kontext miesta a necháva sa ním inšpirovať. Usiluje sa o citlivé začlenenie do existujúceho kontextu a obmedzuje prípadné existujúce negatívne rysy prostredia. Môže pritom používať citácie regionálnych historických tvaroslovných detailov a schém, ale často modifikovaných (parafrázovaných) alebo použitých v iných súvislostiach. Môže tiež používať niektoré odlišné farby, nie však kontrastné. Citlivé začlenenie novostavieb do pamiatkového územia však často môžeme dosiahnuť i veľmi modernými výrazovými prostriedkami. Kontextuálne môže byť samotné použitie tradičnej objemovej formy a úplne nečlenených hladkých fasád doplnených tradičnými viactabulkovými oknami. Podstatné je však udržať typickú miestnu proporciu plných a zasklenených plôch fasády, ktorá v prípade tradičných objektov obvykle nepresahuje pomer 1 : 1 v prospech

plných plôch. Všeobecne možno povedať, že tradičné rozmery a členenie okien majú pre začlenenie novostavby v historickom prostredí zásadný význam. Vhodná je aj vertikálna orientácia okenných otvorov, pretože práve vertikálne usporiadanie konštrukcií evokuje prostredie tradičného staviteľstva, ktoré bolo založené na gravitačnom skladaní síl.

Pre ucelený obraz pamiatkových území je tiež dôležité, aby prípadné prístavby neboli voči existujúcim historickým objektom dominantné a aby vychádzali z princípov pôvodnej pôdorysnej tvorby. Až na individuálne odôvodniteľné výnimky nemá byť prístavba v dvorovej časti parcely vyššia, ako hlavný objekt.

Aj konštrukčný systém veľmi ovplyvňuje výsledný výraz stavby. Napr. odlišný výsledok sa dosiahne, ak je stavba postavená ako skelet a steny sú iba výplňové alebo ak má stavba skutočný stenový nosný systém a obvodový plášť rešpektuje svoje prostredie (tvar parcely).

Pre obraz pamiatkových území má významnú zjednocujúcu úlohu charakteristický tvar striech.³⁰ Základný tvar a orientáciu striech je preto pre novostavby potrebné extrahovať z celku, ktorý tvorí podstatu konkrétneho pamiatkového územia. V územnom priemete by mali byť preto opísané také typy striech, ktoré sú typické pre dané územie. Z nich majú byť potom odvodené regulatívy a ďalšie odporúčania aj pre novostavby. Vo väčšine pamiatkových území ide o typ šikmých striech, ale výnimočne máme aj súbory stavieb, ktoré sú typické plochými strechami. Zmiešaný charakter oboch typov striech – plochých aj šikmých – je príznačný najmä na rozhraní sídelných urbanistických celkov.

Typ objektov so štípmi do ulice je zriedkavý (Bardejov, Spišská Sobota), ale o to zaujímavejší. Protipožiariarne predpisy 19. storočia väčšinou zmenili orientáciu šikmých striech tak, aby boli hrebene rovnobežné s ulicou. Z tejto paradigmy však existuje nespočetné množstvo výnimiek. Preto je potrebné pre novostavby zadefinovať charakteristický – prevládajúci – charakter strešnej krajiny tak, aby nové zásahy neboli rušivé od momentu svojho vzniku.

V pamiatkovo chránenom území by všeobecne nemali byť povolené výrazne atypické strechy, napr. s dvomi pultovými plochami nestýkajúcimi sa vo vrchole, oblúkové alebo inak neodôvodnene tvarované. Okrem základného tvaru strechy by mali stavby rešpektovať aj charakteristické detaily ukončenia historických striech, najmä však typické ukončenie štítových stien (ktoré vyplývalo z protipožiarnych predpisov), ktoré je charakteristickým znakom už v urbanistickej mierke.

Pre udržanie kvalitného architektonického vzhľadu pamiatkových území sa treba zdržať utilitárnych zásahov do strešnej krajiny. Z hľadiska ochrany streš-

29 KUČA, K., KUČOVÁ, V., KIBIC, K. *Novostavby v pamiatkovo chránených sídlach*. Praha: Národní památkový ústav, 2004. ISBN 80-86234-54-1.

30 Viac pozri v: [Strechy, krytiny, klampiarske prvky a krovy](#).

nej krajiny sa zobytnovanie podkroví môže prejavit rušivo novými prvkami na historických strechách. Nové bytové a nebytové priestory si na prevádzku vyžadujú osvetľovacie prvky, vzduchotechnické a klimatizačné jednotky, prieniky nových technických zariadení, korekcie strešných rovín a mnoho ďalších zásahov, ktoré sú pre historickú strešnú krajinu netypické. Zmena tvaru striech, výstavba neprímerane veľkých vikierov, vstavba lodžii do objemov striech a podobné úpravy znehodnocujú vzhľad historických budov. V odôvodnených prípadoch je preto potrebné ešte prísnejšie chrániť strešnú krajinu. Napr. v prípade exponovaných pohľadov na významné architektonické súbory treba odmietnuť aj vikiere či nadmerné použitie strešných okien.

REGULÁCIA ARCHITEKTONICKÉHO VÝRAZU STAVIEB V PAMIATKOVÝCH ÚZEMIACH

1. Novostavby majú byť v pamiatkovom území kvalitatívnym architektonickým prínosom.
2. Novostavby nemajú byť kapacitne predimenzované, najmä počtom podlaží (vrátane podzemných), neúmernym zastavaním parcely, zastavaním dvora (vrátane podzemných stavieb), nadmerným objemom, nadmerným alebo neprímeraným funkčným využitím a pod.
3. Novostavby majú základným tvarovým a objemovým usporiadaním usilovať o formálny súlad s autentickou zástavbou prevládajúcou v pamiatkovom území, majú rešpektovať: typickú zastavovaciu schému na pozemku, orientáciu, smer, hĺbku a typické usporiadanie krídiel, traktov, tvar a sklon striech, tradičnú proporciu plných a zasklených plôch, typickú vertikálnu stavebných otvorov, autentickú materiálóvu skladbu, farebnosť a ďalšie typické architektonické znaky.
4. Rušivé objekty je žiaduce eliminovať alebo aspoň skvalitniť ich architektonický výraz.

8.1. ŠPECIFIKÁ VIDIECKYCH PAMIATKOVÝCH ÚZEMÍ

Charakter vidieckych nehnuteľností môžeme z hľadiska spôsobu zachovania rozdeliť do troch kategórií.

1. Tradičná (autentická) ľudová architektúra.
2. Modifikované formy tradičnej ľudovej architektúry (ktoré datujeme približne od 20. rokov 20. storočia). Typické tradičnou formou, objemom, tvarom. Veľkosť domu ostáva, používajú sa však nové materiály a technológie, prvky slohovej architektúry sa uplatňujú vo výzdobe domu.
3. Kvalitatívne odlišná architektúra, negujúca historické formy ľudovej architektúry (typická od polovice 20. storočia do súčasnosti. Zmenené proporcie hmôt, podlažnosť, dispozícia, orientácia, tvar strechy, implantácia cudzích vzorov.

CHARAKTERISTICKÉ ZNAKY VIDIECKYCH PAMIATKOVÝCH ÚZEMÍ

V prípade vidieckych pamiatkových území ide najčastejšie o štítovú orientáciu hlavných fasád domov. V takom prípade po jednej alebo dvoch stranách dlhého dvora stál dom s nadväzujúcimi hospodárskymi prevádzkami. V prípade širších parcel na druhej strane parcely bývala sýpka a ďalšie nadväzujúce prevádzky.

Často bývali dvory do ulice otvorené, na zadnej strane obvykle uzatvárala dom stodola, pokiaľ nebola odsunutá až do záhrady. Dvory teda nemuseli byť z ulice oplotené. Uzavretie dvora plotom či múrom je novšou vrstvou. Smerom ku komunikácii sa neskôr jednotlivé parcely vymedzovali plotom alebo ohradovým múrom, často s bránou.

V niektorých oblastiach boli domy situované rovnobežne s ulicou (tzv. odkvapová orientácia). Zvláštnym typologickým druhom domu je uzavreté usporiadanie hmôt, ktoré vzniklo obostaním jednotlivých stavieb dvora (typickým príkladom je tzv. Ždiarsky dom, Osturňa – tzv. átriové dvory, obostavané dookola a uzatvorené). V takom prípade boli prístupy do jednotlivých objektov z dvora, pričom obe štítovo orientované pozdĺžne hmoty po stranách stáli na hrane pozemku a mali okná orientované do dvora.

Vo vidieckych sídlach je z urbanistického hľadiska dôležitý aj extravilán, teda obraz krajiny, do ktorého je dedina vsadená. Niektoré dediny vznikli ako uzavreté sídla (bývalé mestečká, prírodné determinanty), ale časť vidieckych sídiel plynulo rozvoľnene prerastá do okolitej krajiny.

Územná pamiatková ochrana je aj v prípade vidieckych pamiatkových území zameraná na zachovanie komunikačnej siete, zachovanie charakteru hlavných objektov aj dotvárajúcich hospodárskych budov, drobných stavieb, záhrad, sadov, záhumienkov a pod.

Nová architektonická tvorba má byť regulovaná tak, aby rešpektovala typický objem – hmotu – stavieb a ich základné formy, ale aj spôsob osadenia do terénu – pri prudšom svahu sú negatívnym trendom pokusy vyrovnávať terén do nežiaducich terás.

Vo vidieckych pamiatkových územiach dnes najčastejšie pribúdajú rodinné domy. Z hľadiska pravdivého podania je vhodné priznať ich aktuálnu dobu vzniku. Umelo historizujúce detaily nie sú žiaduce. To znamená, že v samotnej architektúre, v detailoch, v spôsobe ich vyhotovenia by mali byť novostavby obrazom súčasnej doby. No základné tvarové a objemové usporiadanie, sklon a typ striech, materiálóva skladba a farebnosť majú byť podriadené celku, aby nepôsobili rušivo. To znamená, že aj novostavby vo vidieckych pamiatkových územiach majú sledovať formálny súlad s charakterom okolitej historickej architektúry (podrobnejšie v individuálnych zásadách pamiatkových území). Všetky zásahy by mali rešpektovať regionálne špecifiká vidieckych sídiel a ich miestnej typickej zástavby (banická obec, roľnícke dediny, habánske suburbiá a pod.).

V tradičnej roľníckej usadlosti mali prevahu hospodárske budovy. V súčasnosti je pomer veľkosti objemov hospodárskych stavieb a obytných stavieb obrátený. Stodoly v zadných častiach dvora pôvodne bývali vyššie a objemnejšie ako obytné domy, orientované do ulice (na rozdiel od miest, kde boli poschodové domy, orientované do ulice vyššie ako ich dvorové krídla). Úzke vidiecke jednotraktové a pomerne nízke domy boli objemovo (hmotovo) podriadené hospodárskym budovám.

V súčasnosti si moderné nároky na bývanie vyžadujú rozsiahlejšie obytné priestory, ako dokážu poskytnúť tradičné vidiecke domy. Z toho dôvodu sa

mení architektonický obraz vidieka. Udržať historický charakter vidieckych sídiel je preto veľmi ťažké. Hospodárske budovy mávali jednoduchšie architektonické členenie, a preto je ich adaptácia na inú funkciu zložitejšia. Hospodárske budovy, ktoré kedysi boli dominantné a boli prirodzenou súčasťou vidieckych sídiel, sú dnes najviac ohrozenou skupinou a ťažko si hľadajú nové využitie.

Z hľadiska dedičsko-právnych zvyklostí sa parcely v minulosti delili v mnohých regiónoch po dĺžke. Táto skutočnosť vytvorila charakteristickú osnovu (úžkej) parcelácie. Dnes prevláda naopak snaha deliť parcely priečne, a tým vytvárať kompaktnéjšie pozemky pre individuálnu bytovú výstavbu. Tým sa narúša autentický charakter sídiel. Na druhej strane však aj zlučovanie parciel je v rozpore so snahou o zachovanie základnej urbanistickej osnovy. Na zlučovanie parciel nadväzuje snaha o výstavbu neproporčne rozľahlých domov, ktoré negujú vidiecky charakter sídiel.

Súčasťou územnej pamiatkovej ochrany nie je iba zachovanie stavieb, ale aj zachovanie proporcie zastavaných a nezastavaných plôch. Nová zástavba v rámci dvorov v súčasnosti vzniká vo vidieckych sídlach veľmi nesúrodne. V mnohých dedinách bývali dvory aspoň z jednej strany otvorené. V súčasnosti prevláda snaha o uzavretie dvorov zo všetkých strán, pričom nejde iba o ploty, ale o celkové stavebné uzavretie dvorov budovami.

Rušivým znakom vidieckych sídiel sú tiež nepôvodné novodobé typové stavby (hromadnej stavebnej produkcie), zväčša postavené po polovici 20. storočia, ktoré neboli komponované s ohľadom na individuálne miesto (kultúrne domy, obchody, zbrojnice, ubytovne, administratíva, školy a pod.). Aj keď tieto stavby dlhodobo plnia svoje dôležité funkčné poslanie, z architektonického hľadiska nesplynuli s prostredím. Ďalšími rušivými stavbami bývajú nepôvodné stavby typizovaných rodinných domov (populárne bungalovy s plytkými stanovými strechami).

V prípade vidieckych pamiatkových území je prioritou regenerácia historického pôdorysu sídla a jeho typických znakov. To sa týka aj novostavieb alebo regenerácie zaniknutých stavieb. Tradičný princíp historického pôdorysného usporiadania stavieb s úzkymi dlhými hmotami objektov môže robiť určité problémy v dispozičnom riešení novostavieb. Historický princíp pôdorysného usporiadania je úplne odlišný od dispozície väčšiny súčasných rodinných domov. Moderné domy sa dnes obvykle stavajú uprostred parciel a okná majú orientované na všetky strany. Tradičná vidiecka zástavba pritom mávala okná orientované do súkromného priestoru – vlastného dvora.

Vo vidieckom prostredí prevažovali domy s jednotraktovým riešením. Celková šírka domu bola oproti súčasným domom malá (cca 5 – 7 m). Napriek tomuto obmedzeniu existuje celý rad dobrých príkladov riešenia novostavieb, ocenených prínosom za architektúru. Moderná dispozícia pre vidiecke bývanie sa dá vytvoriť aj v užších domoch pri použití priameho alebo zalomeného pôdorysu, spájajúceho obytné priestory s bežným prevádzkovým a hospodárskym príslušenstvom (garáž, dielňa). Výhodou je vznik obytného dvora (átria), a aj ucelenej záhrady.

Dôležitými prvkami vo vidieckych sídlach sú drobné doplnkové stavby – historické studne, ploty, sýpky, ktoré – aj keď nie sú individuálne chránené ako kultúrne pamiatky – sú súčasťou historických sídiel.

Špecifikom vidieckych pamiatkových území je tiež fakt, že na obce do 2 000 obyvateľov sa dnes nevzťahuje povinnosť spracovania územného plánu. V praxi sa preto vyskytujú situácie, kedy je pamiatkové územie chránené iba na základe požiadaviek zásad ochrany pamiatkového územia.

REGULÁCIA STAVEBNEJ ČINNOSTI VO VIDIECKOM PROSTREDÍ

1. Vo vidieckych pamiatkových územiach s prevažujúcou individuálnou výstavbou treba pri regulácii zástavby rozlišovať dvorové a záhradné časti pozemkov. V dvorových častiach je možné uvažovať o regulovanom dopĺňaní zástavby (obytné objekty), zatiaľ čo záhradné časti si majú zachovať záhradný charakter (účelové hospodárske objekty).
2. Novostavby majú byť prednostne umiestňované na obvode parcely a hlavnou fasádou majú byť orientované do verejného priestoru/ulice.
3. Ďalšie pôdorysné a objemové odporúčania pre novostavby v mestách majú byť primerane uplatnené aj v prípade vidieckych sídiel.
4. Zachovávať prirodzené prostredie dediny, neodporúča sa budovanie pre dedinu netypických architektonických prvkov na verejných miestach (parčíkov, záhonov).
5. Zachovať urbanistické atribúty dediny – tradičný pomer zastavaných a nezastavaných plôch, mierku zástavby, tradičnú parceláciu a pod.
6. Zachovať podstatu ľudovosti (stavebná kultúra širokej vrstvy obyvateľstva) podľa zásady: „nepovyšovať sa svojim domom nad ostatné“.
7. Odmietnutie individualizmu a nekritického vnášania nevhodných cudzích vplyvov do autentického prostredia vidieckych sídiel.
8. Rešpektovať pamiatkové hodnoty prostredia. Nové stavby a stavebné úpravy majú mať jasný, jednoduchý a zrozumiteľný architektonický jazyk, vyváženosť tvarov a objemov, súmernosť, rytmus, materiálovú pravdivosť, rešpektovanie prírodných materiálov, farieb, vzorov a pod.

9. PRVKY ULIČNÉHO INTERIÉRU A ULIČNÉHO PARTERU

Medzi prvky uličného interiéru a uličného parteru zaraďujeme všetky architektonické a dizajnérske prvky, prítomné vo verejných a poloverejných priestoroch.

PRVKY ULIČNÉHO INTERIÉRU A ULIČNÉHO PARTERU, KTORÉ SÚ STAVBOU, (nehnutelnosti v pamiatkovom území, postavené stavebnými prácami zo stavebných výrobkov, pevne spojené so zemou, alebo ktoré sú súčasťami stavieb, vrátane technických zariadení budov):

- Stavebné súčasťami budov, ktoré sú situované na úrovni parteru: vstupy a vjazdy do budov, výklady, dvere, brány, terasy, oporné a ohradové múry, terénne schodiská, výtvarné diela, pamätné tabule, plastiky, sochy, vyrovnávacie schodiská, rampy, zábradlia, mreže a iné ozdobné kovové prvky, siete a iné bezpečnostné prvky a pod.
- Zariadenia, ktoré sú súčasťou technických zariadení budov, ktoré zabezpečujú technické prostredie v budovách: merače plynu, elektrické rozvodné skrine, vonkajšie vzduchotechnické potrubia, klimatizačné jednotky a pod.
- Drobná architektúra: pódia a ich zastrešenia, stánky – trafiky, pevné typy mestského mobiliáru a pod.
- Súčasťami dopravných stavieb: povrchová úprava ciest, chodníkov, dláždenie námestí, obrubníky, dopravné bariéry, verejné osvetlenie, reklamné stavby, bezpečnostné zátarasy, závary, mestské osvetlenie, konzolové svietidlá, lucerny a pod.
- Dočasné prvky: letné sedenia, slnečníky, mobilné prístrešky, trhové stánky, mobilná zeleň, (mobilné) lavičky, odpadové koše a pod.

PRVKY ULIČNÉHO INTERIÉRU A ULIČNÉHO PARTERU, KTORÉ NIE SÚ STAVBOU (reklamy, reklamné, informačné, propagačné alebo technické zariadenia):

- Reklamné zariadenia (s výnimkou reklamných stavieb), informačné a propagačné zariadenia, technické zariadenia (kamerové systémy, osvetlenie), základňové stanice (Base Transceiver Station), sieťové a záložné napájacie zdroje, káble a anténové systémy, rozličné inštalácie (aj dočasné), bezpečnostné prvky, vitríny na budovách, štátne a firemné znaky, názvy prevádzok, logá inštitúcií, funkčné nápisy nad prevádzkami, firemné informačné tabule, informačné systémy budov, rôzne vývesky, výtvarné a grafické diela, názvy ulíc, osvetľovacie, projekčné, ozvučovacie a meracie zariadenia a pod.³¹

9. 1. PRVKY ULIČNÉHO INTERIÉRU

PRVKY ULIČNÉHO PARTERU, KTORÉ SÚ STAVBOU

Úprava verejných plôch, priestranstiev a komunikácií je súčasťou uličného interiéru. Každý

zásah má zodpovedať historickej povahe sídiel a má rešpektovať odlišnosti mestského a vidieckeho prostredia. V sídlach majú mať prioritu ústredné priestory – námestia, parky, aleje a významné hlavné ulice, no bez rušivých prvkov. Najmä tie súčasťami stavieb, ktoré sú umiestnené v parteri budov, v miestach pohybu chodcov, najviac ovplyvňujú atmosféru ulice. Utilitárne zariadenia, ktoré sú nevyhnutné na prevádzku budov, by mali byť preto umiestňované na menej rušivých miestach.

Plynové merače a rozvodné elektroskrine je žiaduce umiestňovať na vlastnom pozemku tak, aby sa neprejavovali vo verejnom priestore. Ak to nie je možné, treba sa pokúsiť vyhnúť zásahom do hlavných fasád. Merače môžu byť nenápadne umiestnené do predzáhradiek ako súčasť oplotenia či do bočných priečelí alebo prejazdov budov (pokiaľ nemajú tvarosloviu). V mestskom aj vidieckom prostredí je na tento účel najvýhodnejšie využiť zelený pás, kde sa môžu tieto zariadenia „skryť“ do prostredia nízkej krovitej zelene.

Na fasádach môžu byť elektroskrine umiestňované až vtedy, ak nie je možné iné riešenie. Je nutné usilovať sa o ich čo najnenápadnejšiu polohu a vzhľad. Ideálnym riešením by bolo, ak by sa správcovia vzdali požiadavky odčítavať merače z verejného priestoru (napr. bezdrôtovou aplikáciou, čo by znamenalo zmenu daného predpisu). Ak je to už nevyhnutné, treba hľadať miesto na pasívnych plochách priečelí, mimo ich tvaroslovných znakov. V prípade už existujúcich skriniek sa pri každej výmene treba usilovať o to, aby nové skrine boli podľa možností čo najužšie, a teda aby neoslabovali nosnú funkciu obvodového muriva. To isté platí o skrinách plynomerov a pod.

Ďalším rušivým zásahom bývajú vonkajšie klimatizačné jednotky. Aj v tomto prípade treba hľadať menej rušivé umiestnenie. Ešte vážnejším zásahom sú v uličnom interiéru vzduchotechnické zariadenia. Najmä na strechách novostavieb niekedy technické zariadenia budov (ďalej „TZB“) zaberá objem celého podlažia. Zásadnými zmenami strešnej krajiny bývajú výmenníkové vonkajšie jednotky klimatizácie, potrubia a kabeláž. Tieto zásahy významnou mierou ovplyvňujú uličný interiéru, pretože vytvárajú svoju vlastnú štruktúru. Ide o veľmi širokú problematiku, ktorá má byť predmetom určitej regulácie. Zásady ochrany pamiatkových území obvykle obsahujú určité zjednocovacie pravidlá pre umiestňovanie technických doplnkov, klimatizačných jednotiek, tepelných čerpadiel a ďalšej technickej infraštruktúry TZB. Napr. sa určujú spoločné požiadavky, aby sa technické zariadenia neuplatňovali vo verejných a pohľadovo exponovaných častiach budov (môžu sa umiestniť za atikami, za odvrátenými, dvorovými časťami strešných hrebeňov a pod.). A tiež aby sa s objemom vzduchotechnických zariadení na novostavbách počítalo od počiatku ich navrhovania ako so samostatným technickým podlažím a pod.

31 Viac pozri v: [Reklama](#).

DLÁŽDENIE ULÍC A POVRCHOVÉ ÚPRAVY

V stredoveku bolo u nás dláždenie obmedzené len na najvýznamnejšie mestá, prípadne len prieťahy tranzitných ciest. Systematické úpravy komunikácií vznikali až od 18. storočia. Na vidieku dochádzalo sporadicky k dláždeniu až po polovici 19. storočia. Aj neskôr boli na našom vidieku typické prašné cesty s povrchovou kanalizáciou a početnými lávkami.

Pre riešenie povrchovej úpravy verejných priestorov neexistujú jednotné pravidlá. Platí však zásada, že pokiaľ sa historická dlažba zachovala, je súčasťou pamiatkovej hodnoty sídla a má byť zachovaná, a to aj v prípade, ak bola sekundárne prekrytá ďalšími vrstvami vozovky.

Dokazovanie autenticity povrchov sa vykonáva prostredníctvom individuálnych pamiatkových výskumov, niekedy aj v spolupráci s archeológom. Dôležité je dodržanie tradičných rozmerov prvkov dlažby vo vzťahu k druhu plochy. Okrem rozmerov a skladby dlažieb je vždy potrebné zvážiť aj vhodnosť konkrétneho druhu kameňa na daný účel, a to ako z hľadiska historického a architektonického, tak aj technického.

Novodobo používaná betónová dlažba charakter kamennej dlažby nenahradí. V pamiatkovo hodnotných územiach a na významnejších verejných priestranstvách by mala byť uprednostnená dlažba z prírodného kameňa.

Ak v priebehu 20. storočia medzi vozovkou a chodníkmi vznikli výškové rozdiely oddelené obrubníkmi, túto zásadu treba rešpektovať. Opätovná nivelizácia v snahe o debarierizáciu verejného priestoru prináša viac škody ako úžitku. Výškové usporiadanie sa obvykle premietlo do výškového usporiadania budov, vstupov, prejazdov, priechodov a nadväzujúcich ulíc. Porušenie týchto novodobých, ale už zaužívaných väzieb má často za následok porušenie celej kaskády vzťahov a detailov: pri dorovnaní úrovne chodníka do úrovne vozovky znamená likvidáciu bezbariérových vstupov do prejazdov, nevyhnutnosť pristavenia schodových stupňov pred vstupmi a poškodenie architektonických detailov a pod. Preto nie je všeobecne možné odporúčať zrušenie chodníkov a jednotnú niveláciu plochy. Chodníky, aj keď sú iba pomerne novovekým prvkom v urbanizme, majú zásadný význam pre bezpečnosť a údržbu ulíc.

Budovanie peších zón zas vyžaduje rušenie chodníkov, aby sa chodci rozptýlili a využívali celé plochy verejných priestranstiev. Významnú úlohu má aj požiadavka bezbariérovosti, udržiavania čistoty a pod. Kompromisným riešením môže byť tradičná profilácia vozovky – v strede vyvýšená, v reze oblúčková. Dlažba „rovná ako stôl“ pôsobí v pamiatkovom prostredí cudzoročno. Chodníky by mali byť odlišené od vozovky aspoň výškou prahu.

Tiež nie je vhodné plošné zvýšenie vozovky, lebo by znamenalo požiadavku na úpravy soklov domov. Rušenie chodníkov je obzvlášť nevhodné v novovekých mestských štvrtiach z prelomu 19. a 20. storočia. Pri novej dlažbe je žiaduce vopred overiť, či v minulosti už nedošlo k nevhodnému zvýšeniu úrovne terénu a k prekrytiu vetracích otvorov suterénov.

Ak však chráneným územím prebieha dopravnokapacitná komunikácia, môže mať asfaltový povrch opodstatnenie, a to okrem iného na dosiahnutie menšej hlukovej záťaže prostredia a zníženie otrasov.

Vo vidieckom prostredí predstavuje otázka úpravy plôch metodicky ešte väčší problém ako v mestách. V túžbe samospráv vyrovnávať rozdiely medzi mestom a dedinou sa presadzujú vyslovene mestské riešenia – celoplošné asfaltové plochy a zámková dlažba. Ústredná plocha obce ako celok by nemala byť spevnená (asfaltová, plošne dláždená). Najprírodzenejšia je prevaha trávnatých a mlatových plôch umožňujúcich priesak zrážok do rastlého terénu. Tranzitné komunikácie, samozrejme, musia byť dláždené alebo asfaltové.

DROBNÁ ARCHITEKTÚRA A SOCHÁRSKE DIELA

Horror vacui (lat. strach z prázdna) je novodobý fenomén (postkomunistických krajín), pri ktorom po rokoch preferovania jednej ideológie narástli túžby občanov prejavovať sa vo verejnom priestore. Túžba o skráslenie verejného priestoru je určite chvályhodná, pretože je prejavom občianskej slobody a je zhmotnením vlastných kultúrnych ideálov, ale táto snaha nemá byť realizovaná na úkor prezentácie pamiatkového fondu. Inak pozitívna túžba občanov by mala byť (samosprávami) nasmerovaná najmä do tých častí sídiel, ktoré si svoje identifikačné znaky ešte len vytvárajú.

Diela drobnej architektúry, sochárske diela a ďalšie stavebné prvky, napr. sochy svätcov, pomníky, pamätné dosky, kamenné či tehlové oporné múriky, schodiskové stupne sú súčasťou existujúceho historického obrazu sídiel a vyžadujú si ochranu so zvláštnym dôrazom na ich autenticitu. Základným predpokladom charakteru pamiatkových území totiž je, že tieto hodnoty sú v historických jadrách a pamiatkových súboroch už prítomné, a preto nie je potrebné ich neodôvodnene nahrádzať alebo nekoncepcie dopĺňať.

Dokonca aj v prípadoch, ak niektorá drobná architektúra v dávnejšej minulosti zanikla, ešte nevzniká automatická požiadavka na jej novodobú náhradu. Aj voľný priestor v okolí historických budov má význam.

Z hľadiska záujmov ochrany pamiatkového fondu nie je žiaduce, aby v pamiatkovo chránených územiach vznikalo neobmedzené množstvo sochárskych diel a objektov drobnej architektúry. Lokalizácia výtvarných diel má byť preto výsledkom odbornej analýzy. Výber polohy pre každé výtvarné dielo, aj plánované, má byť predvídateľné a konečné.

Pre verejné priestory je preto žiaduce vypracovať generely, územné štúdie alebo územnoplánovacie podklady pre umiestňovanie drobnej architektúry a výtvarných diel, ktoré majú byť široko spoločensky diskutované a majú byť premietnuté do záväzných častí územných plánov.

Ak ide o pamiatkové územia, tieto generely majú byť spracované odborne spôsobilými osobami (na vykonávanie pamiatkových výskumov) v spolupráci s autorizovanými architektmi. Na základe starostlivého hodnotenia historických máp a plánov a ďalšej historickej ikonografie môžu byť tieto generely cenným podkladom pre rozhodovanie verejnej správy.

ARCHITEKTONICKÉ DOPLNKY A MESTSKÝ MOBILIÁR

Medzi doplnky architektúry radíme lavičky, verejné osvetlenie, stĺpy elektrického vedenia, orientačné zariadenia, prístrešky zastávok hromadnej dopravy, prístrešky pre údržbu a upratovanie, kvetináče mobilnej zelene, nabíjacie stanice pre mobilné zariadenia, defibrilátory, rozličné vitríny, informačné tabule, parkomaty, ukazovatele času, teploty, tlaku a kvality ovzdušia, odpadkové koše, ukazovatele smeru, mapy, interaktívne tabule, inštalácie atď. Ide o prvky podmienené potrebami súčasného spôsobu života, ktoré sú síce z historického hľadiska chápané ako nové, ale v kontexte chránených sídiel sú hodnotené ako potrebné a užitočné. Iba niektoré architektonické doplnky (lavičky, verejné osvetlenie, verejné studne) majú v mestskom prostredí dlhšiu tradíciu. Prvky drobnej architektúry a mobiliáru by mali mať kvalitnú architektúru a dizajn. Stretávame sa tiež s nevhodným historizujúcim podaním, veľmi zlou estetickou kvalitou alebo s mobiliárom preneseným z iných miest, ktorý typovo neprislúcha prostrediu. Z hľadiska mestského dizajnu je lepšie uprednostniť nenápadné a striedme formy pred kontrastnými či historizujúcimi.

Mobilnú zeleň (zeleň v kvetináčoch, kontajneroch a iných nádobách) nie je vhodné rutinne umiestňovať do uličných priestorov. Prioritne treba využívať benefity zelene zasadenej do rastlého terénu, kde má zeleň lepšie podmienky pre rast a vývoj. Umiestňovaním mobilnej zelene v historických jadrách miest často dochádza k nekonceptnému zahusťovaniu verejného priestoru architektonickými prvkami, ktoré nemajú v pamiatkovom území opodstatnenie.

Pridávaním nových tvarov a objemov vzniká neúmerne zahusťovanie uličných priestorov prvkami drobnej architektúry. Mobilná zeleň je náročná na pravidelnú údržbu, preto sa stáva, že rastliny vysadené v kvetináčoch sú preschnuté a málo estetické. Mobilnú zeleň je možné výnimočne uplatniť v menšom meradle, napr. v stiesnených priestoroch súkromných dvorov so spevneným povrchom – najmä tam, kde sa nedajú vysadiť rastliny do rastlého terénu.

V prípade tradičných architektonických doplnkov je žiaduce zachovať ich originálnu miestnu podobu, ktorá môže byť vzorom aj pre novozriaďované prvky. Nedá sa však odporučiť prenášanie historických foriem (napr. lucerien) z jedného historického prostredia do druhého. Nie je žiaduce, aby zjavne novodobé prvky boli riešené historizujúcim spôsobom (rustikálne autobusové zastávky).

V prípade riešenia nového mestského mobiliáru je vhodné nadviazať na miestne typické znaky historického prostredia a prerozprávať ich do súčasnej funkčnej podoby. V prípade kvalitne zachovanej dokumentácie alebo originálu stojí za to pokúsiť sa vrátiť k historickej predlohe (ako v Londýne, Ríme, Paríži, Berlíne). V pamiatkovom území je prípustné zachovať na ukážku aj staršie svietidlá, hoci nefunkčné. Aj samotné umiestnenie svietidiel má vychádzať z tradície územia.

V prípade použitia novodobého typu svietidiel je lepšie uprednostniť nenápadné a striedme formy pred kontrastnými, ktoré nesplynú s pamiatkovým územím. Požiadavka nenápadného a striedmeho dizajnu platí pre všetky novodobé prvky mestského interiéru.

Rušivý vplyv v pamiatkových územiach majú niekedy aj zvislé dopravné značky, označujúce parkovacie miesta – najmä ak sú značky koncentrované vo veľkých množstvách. Aj v tomto prípade by pomohla zmena noriem, ktorá by umožňovala podobne ako v zahraničí označovať spôsob parkovania iba horizontálnym dopravným značením (farebnými pásmi na obrubníkoch).

V pamiatkových územiach nemajú byť umiestňované mobilné objekty cudzorodej povahy, ako sú napr. trvalé zimné záhrady, typové predajné kiosky a bunky, sklady, chladiace boxy, mobilné garáže a pod.

Vo verejnom priestore pamiatkových území treba vylúčiť rušivé technické zariadenia, akými sú najmä: redukčné stanice, výmenníky, trafostanice, stojiská kontajnerov na komunálny odpad, boxové garáže, prenosné garážové prístrešky, ale aj ostrovné solárne systémy, pokiaľ nie sú integrované do mestského mobiliáru. Nádobu na separovaný zber odpadu treba prednostne umiestňovať priamo v bytových, rodinných alebo meštianskych domoch alebo na pozemkoch vlastníkov.

V ochranných pásmach možno pripustiť polopodzemné kontajnery či architektonizované (prekryté) zberné hniezda, no iba mimo charakteristických pohľadov na pamiatkové územie.

OPLOTENIA

Riešenie oplotenia sa týka najmä vidieckych sídiel alebo okrajových častí miest – vilových štvrtí. Vzhľad oplotenia je pre vzhľad verejného priestoru veľmi dôležitý. Prioritou pamiatkovej ochrany je zachovanie historických foriem oplotení v ich autenticknej polohe. Ak sa pôvodné oplotenie nezachovalo, primárnou snahou pamiatkovej ochrany je jeho regenerácia formou kópie, repliky, parafrázy, a to v jeho pôvodnej línii. V prípade novostavieb oplotenie rozsahom, tvarom a použitým materiálom nesmie narušiť charakter okolia. Oplotenie smerom k verejnému priestoru je neoddeliteľnou súčasťou architektonického výrazu predmetnej nehnuteľnosti, ktorú obklopuje.

V pamiatkových územiach je potrebné odmietnuť všetky netypické formy oplotení (ploty z plastových dielov, plochy z plechových odpadových výliskov, vlnitých plechov, vodorovne kladených fošní či trávov medzi stĺpkami, pneumatik, odpadových fliaš a pod.), ale aj formy, ktoré sa iba vydávajú za tradičné (zrubové so šindľovými strieškami). Nie je vhodné používať ani biele neomietané tehly, betónové plošné prefabrikáty, ornamentálne keramické plotovky, kyklopské či haklíkové kamenné múry a múry s obkladom z lomových a oblych riečnych kameňov. Vo vidieckom prostredí je tiež nevhodné vytvárať oplotenie pomocou geometricky tvarovaných živých plotov.

Dôležitá je aj výška oplotení. Vysoké nepriehľadné oplotenia súkromných parciel môžu anonymizovať prostredie a vytvárať atmosféru „väzenských múrov“. Nové oplotenia (s výnimkou regenerácie fortifikačných stavieb) nemajú byť vizuálnou bariérou pre chodcov, preto by nemali presahovať výšku dospelého človeka.

V prípade nových oplotení (vo vidieckom prostredí) sú najpriateľnejšou formou najjednoduchšie varianty tyčových, latkových alebo doskových plotov kotvených do zvislých stĺpikov. V oblastiach s murovanými ohradovými múrmi (kamennými či tehlovými, reznými či omietanými) je vhodné novostavbu ohradiť opäť murovacím materiálom a povrchovo ho prispôsobiť okolitému historickému prostrediu.

V mestách obvykle dominujú historické formy oplotení (liatinové, kované ozdobné ploty a pod.). Vo vilovom prostredí sa vyskytuje typ plotových dielov osadených medzi murované stĺpiky s výškovo odstupňovanou podmurovkou.

V prípade realizácie nových oplotení je potrebné návrh vždy posudzovať podľa povahy okolitého prostredia.

V pamiatkových územiach je nevyhnutné uplatniť zásadu, že oplotenie má síce chrániť súkromný pozemok pred vstupom nepovoláných osôb, no nemá byť vizuálnou bariérou v pohľade na zástavbu.

9.2. ULIČNÝ PARTER

V súčasnosti sa tento termín používa, ak ide o „prízemie“ interiéru mesta, predovšetkým je to úroveň pohybu chodca.³² Uličný parter tvoria najmä prízemnia objektov, ktoré sú orientované do verejného priestranstva. Parter býva v mestách vizuálne prepojený s ulicou (výklady, vstupy), a preto býva odlišne architektonicky poňatý ako ďalšie nadzemné podlažia. Medzi prvky uličného interiéru a uličného parteru teda patria aj všetky architektonické prvky, ktoré sa nachádzajú v tejto úrovni. Partery budov obvykle slúžia viacerým funkciám, najčastejšie však obchodnej. Partery budov môžu byť prichodového alebo prejazdového typu. Partery sa výraznou mierou podieľajú na obraze pamiatkových území, preto si zaslúžia pozornosť pamiatkovej ochrany.

Za ostatné dve storočia sa mestský parter neustále dynamicky menil a profiloval. Pre historické jadrá miest sa stali typickými lákavé výklady obchodov a služieb. V ostatných rokoch sa však trend opäť zmenil. V dôsledku digitálnych technológií sa zmenšila alebo úplne vytratila potreba prezentovať tovar a služby vizuálnou formou. Preto vznikajú tzv. introvertné partery, ktoré nemajú ambíciu komunikovať s okolím.

Na poskytnutie informácie dnes stačí webový odkaz či link na stránku inzerenta. Pre zachovanie autentického obrazu pamiatkových území to však nestačí. Presklené plochy výkladov, vitríny a vstupy do pasáží sú významnými znakmi historických budov a majú byť zachované a prezentované v pôvodnom význame. Preto nie je žiaduce prelepovať zasklené plochy reklamami alebo inzerátmi alebo inak brániť

pohľadu dovnútra obchodov. V opačnom prípade sa verejný priestor anonymizuje, odcudzuje a stráca pôvodný zmysel ako priestor spoločenskej komunikácie.

PRVKY ULIČNÉHO PARTERU, KTORÉ NIE SÚ STAVBOU

Informačné, reklamné a propagačné zariadenia majú byť prispôbené prostrediu. Na budovách majú byť umiestnené tak, aby rešpektovali základné členenie stavieb, priečelí a významných detailov.³³ Na reguláciu reklamy slúžia aj rôzne usmernenia samospráv.

Veľkoplošné reklamné zariadenia, podsvietené reklamné tabule (s výnimkou regenerácie autentických diel moderny), plošné reklamy, priestorové pútače – sú v chránenom území zásadne nežiaduce. Takisto treba odmietnuť reklamu a propagáciu umiestnenú na strechách budov, na oploteniach, stĺpoch verejného osvetlenia a pod., teda všade tam, kde by prekryvala základné členenie budov a ich charakteristické detaily (podrobnejšie v samostatnej metodike, viac pozri v: [Reklama](#)).

Z hľadiska urbanistického pôsobenia sídiel je dôležité dôsledne chrániť vzhľad historickej uličnej zástavby a významných budov z diaľkových pohľadov. Plocha veľkoplošných reklamných zariadení, textilných transparentov a rôznych propagačných objektov nesmie zasahovať do dôležitých pohľadových kužeľov, do vnútorných priehľadov ulíc, do pohľadov na dominanty a nesmie rušivo pôsobiť ani v siluete pamiatkových území.

Vo väčšej mierke sú v pamiatkových územiach prípustné iba také reklamné nápisy, ktoré sú individuálne navrhnuté a maľované priamo na nečlenených plochách budov – štítových stenách. V niektorých mestách boli v minulosti maľované reklamné nápisy typické. Zhotovovali sa technikou písmomaliarstva a svoj vrchol zaznamenali v medzivojnovom období. Vyskytovali sa aj nad výkladmi, na parcelačných múroch, na protipožiarnych stenách a na plných štítoch budov. Čaro pamiatkových území majú podčiarkovať najmä obnovené historické nápisy. Výnimočne môžu byť doplnené aj nápisy nové, ale nemali by prevládať ani dominovať. Prípustné sú však iba na miestach, kde sa takéto nápisy v danom území v minulosti preukázateľne vyskytovali. Veľkosť nápisov a kompozičné usporiadanie má byť úmerné a harmonické a má rešpektovať proporcie konkrétnej budovy. Do tejto kategórie rozhodne nepatria moderné streetartové diela na obvodových, parcelačných alebo štítových stenách, pretože nemajú historickú obdobu, a preto neprispievajú k regenerácii pamiatkových hodnôt.

³³ Podľa § 55 vyhlášky Ministerstva životného prostredia Slovenskej republiky č. 532/2002 Z. z., ktorou sa ustanovujú podrobnosti o všeobecných technických požiadavkách na výstavbu a o všeobecných technických požiadavkách na stavby užívané osobami s obmedzenou schopnosťou pohybu a orientácie v znení neskorších predpisov: Informačné, reklamné a propagačné zariadenie.

32 Dostupné na: www.obnova.sk/slovník/heslo/parter/

ZACHOVANIE PRVKOV ULIČNÉHO INTERIÉRU A ULIČNÉHO PARTERU

1. Pre reguláciu a spôsob umiestňovania reklamy, reklamných, informačných, propagačných, a iných technických zariadení (drobná architektúra, sochárske diela, dopravné značenie a pod.), je žiaduce, aby mestá a obce vypracovali územné generely s regulatívmi činnosti vo verejnom priestore. Po vyjadreniach dotknutých orgánov majú byť tieto generely verejne prerokované a následne premietnuté do záväzných častí územných plánov.
2. Introvertné partery sú nežiaduce. Nežiaduce je prelepovanie a trvalé prekryvanie pôvodne zasklených plôch.
3. Úprava verejných plôch, priestranstiev a komunikácií má zodpovedať historickej povahe sídiel.
4. Rešpektovať bezbariérovosť pasáží a prejazdov vo vzťahu – vozovka – chodník – parter. V prípade peších zón je úplná nivelizácia plôch nežiaduca.
5. Návrhy nových dláždených plôch majú mať historické opodstatnenie a majú vychádzať z výsledkov poznania územia.
6. V pamiatkových územiach nie je žiaduce vytvárať nový urbanizmus opláštenými letnými terasami. Takisto sú nevhodné celoročné zimné záhrady, vystupujúce pred uličnú čiaru budovy.
7. Na verejných priestranstvách sú prípustné iba exteriérové sezónne sedenia so slnečníkmi a s prenosnou konštrukciou ohrady, bez vyvýšených pódíí, bez pevnej strechy a bez opláštenia.
8. Zachovať voľné prístupy k hlavným vstupom, k prejazdom a priechodom objektov.
9. Zachovať priechodný profil ulíc pozdĺž parterov, neblokovať pohyb chodcov kvetináčmi, reklamnými a technickými zariadeniami a pod.
10. Z verejných priestorov vylúčiť vzdušné elektrické káblové vedenia, utilitárne technické zariadenia, napr. chladiace boxy a pod.
11. Na historických budovách sú prípustné písmomaliarske nápisy, pokiaľ boli typické pre dané územie.
12. Streetartové diela sú v pamiatkových územiach vylúčené.

10. HISTORICKÁ ZELEŇ

10.1. ZELEŇ VO VEREJNOM PRIESTORE

Komponovanú zeleň datujeme už do obdobia renesancie, ale charakteristická je najmä pre barok. Jedným z najvýraznejších prvkov urbanistickej a krajinnej kompozície sa vtedy stali dlhé stromoradia. Viazali sa však takmer výhradne na zámocké sídla a sakrálne stavby, najmä na pútnické kostoly a kaplnky. Do sídiel sa komponovaná zeleň dostala počas tereziánskych a jozefinských reforiem v kontexte budovania siete cisárskych ciest, ktoré boli lemované stromoradiami. V období klasicizmu zeleň využívala aj prostredie architektúr. V tereziánskom období v snahe o spomalenie šírenia požiarov bolo nariadené vysádzať medzi usadlosťami tzv. protipožiarne stromy. Ich husté koruny mali brániť prelietavaniu iskier na susedné objekty.

Topole a duby mali tiež funkciu bleskozvodov (najmä pred sýpkami). Stromy s hustou a košatou korunou plnili funkciu jednoduchého prístrešku vo dvoroch, pred domom, pred kováčskou dielňou, krčmou a pod. Táto tradícia sa na našom vidieku zachovala až do prvých dekád 20. storočia.

Historická zeleň je architektonická a vegetačná kompozícia, ktorá je z hľadiska dejín alebo umenia celospoločensky významná.³⁴ Cieľavedomé uplatňovanie kompozičnej zelene sa v našich sídlach naplno uplatnilo spolu s ozdravovacími urbanistickými koncepciami po 2. polovici 19. storočia. Neskôr bolo spojené s činnosťou tzv. skrášľovacích spolkov. Na kopcoch boli vysádzané parky a lesy. V tom období sa úplne zmenil charakter pastierskej krajiny, charakterizovaný holými kopcami a stráňami, ktoré vidíme na vedutách našich miest. Zalesnená bola aj väčšina hradných kopcov a kopcov s pútnickými kostolmi. Stromoradia boli vysádzané okolo okresných ciest a poľných ciest. Priamo v sídlach boli zriaďované stromoradia na uliciach, ozelenené boli aj námestia i návšia. V priebehu pomerne krátkej doby sa zmenil aj charakter verejných priestranstiev, čo dobre dokumentujú pohľadnice vydané po roku 1890. Ulice vtedy začali lemováť aleje mladých, čerstvo vysadených stromčekov. V 2. polovici 20. storočia sa udržoval jestvujúci stav. Nové kompozície vznikali iba sporadicky.

Stromoradia na uliciach a vo voľnej krajine sú dôležitou súčasťou urbanistickej kompozície, a preto majú byť zachované a odborne obnovené.

Pamiatkové výskumy, sledujúce vývoj historickej zelene, obvykle začínajú skúmanie tzv. I. (jozefinským) vojenským mapovaním z poslednej tretiny 18. storočia a pokračujú skúmaním katastrálnych máp z prvej tretiny 19. storočia atď.

V prípade obnovy centrálnych priestorov (hlavných ulíc, námestí, hradobných priekop) treba zrozumiteľne odlišovať pôsobenie objemov urastenej (vzrastlej) zelene.

Vo vymedzených interiéroch námestí, kde majú dominovať reprezentačné plochy priečelí, uprednostňujeme stromy nižšieho vzrastu s menšími korunami. Nežiaduci je stav, keď stromy vyplňajú vnútorný priestor námestia alebo ulice, a to najmä ak takýto priestor nebol pôvodne komponovaný na urastenú (vzrastlú) zeleň.

Ešte nepriaznivejší stav nastáva vtedy, ak boli v stiesnených priestoroch nekonceptne vysadené vysoké ihličnany. K historickému aspektu tu prispieva ešte aspekt trvalého zaclonenia okien. Pri širších uličných priestoroch je však žiaduce uplatňovať odolné, vyššie a objemnejšie druhy s prirodzeným habitom korún. Na druhej strane treba prihliadať aj na ekologický význam zelene. Hlavnú úlohu ekologickej stability centrálnych častí sídiel majú plniť najmä mestské (obecné) parky. Zeleň na námestiach môže mať doplnkový význam. V prípade väčších a rozsiahlejších námestí bývala zeleň rozdelená do menších ucelených kompozícií.

Vo verejných, ale aj súkromných priestoroch sídiel je potrebné uprednostniť miestne druhy drevín (lipa, pagaštan, javor, vrbá) a rešpektovať striktný zákaz výsadby ihličnanov. Výsadba ihličnanov je v charaktere našich sídiel (s výnimkou tatranských osád a niektorých horských oblastí) nevhodná a nehistorická.

Oblúba ihličnanov (vyšších ihličnatých kríkov) je v mestách pomerne nová a nesiahá pred prvú polovicu 20. storočia. Existujúca ihličnatá zeleň by mala byť postupne na verejných priestranstvách úplne nahradená listnáčmi. Listnaté stromy umožňujú vnímať stavbu či priestor aspoň od jesene do jari, ale ihličnany vnímaniu urbanizovaného priestoru trvalo bránia. Nevhodné sú aj cudzorodé a exotické typy zelene (viac pozri v: [Historická zeleň](#)).

Vo vidieckom prostredí je situácia trochu odlišná, čo vyplýva už aj z odlišného charakteru nespevneného povrchu a trávnatých plôch. Ani námestie dediny by však nemalo byť zápojom (prelínaním korún) stromov úplne zaplnené a zneprehľadnené. Za nekonceptný prístup možno považovať situácie, pokiaľ sú vidiecke kostoly obklopené hustým prstencom objemných rozkonárených stromov, alebo stromami, ktoré zakrývajú charakteristické časti stavby z charakteristických pohľadov. Vhodnejším riešením je výsadba vzrastlej zelene formou solitérov, ktorá „zarámuje“ pohľad na dominantné stavby (kostol, kaštieľ, kúria, fara a pod.). Z pamiatkového hľadiska nie je žiaduce zeleňou zakrývať pamiatky, ale podčiarkovať ich urbanistické pôsobenie. V takom prípade je vhodná redukcia korún, ktorú má navrhnuť odborník – arborista.

34 Florentská charta. Historické záhrady, Florencia 1982.

10. 2. PARKY A OKRASNÉ ZÁHRADY

Súčasťou pamiatkových území sú aj historické záhrady a parky, ktoré môžu byť aj samostatne chránenými kultúrnymi pamiatkami. Parky a záhrady sídiel, kláštorov, škôl, nemocníc atď., sú rovnocennou urbanistickou hodnotou k architektúram, s ktorými sú spojené. Pre zanedbaný stav mnohých záhrad, kde sadovnícka hodnota takmer zanikla, rastie záujem stavebníkov premeniť ich na stavebný pozemok.

Verejné parky a okrasné záhrady sú z urbanistického hľadiska nezastavateľnými plochami a hodnotovo predstavujú rovnocenné súčasti sídiel, a to nielen z pamiatkových, ale aj ekologických dôvodov.

Z hľadiska pamiatkovej ochrany historických parkov a záhrad nie je prípustná zástavba ani ich premena na spevnené plochy, a to ani v prípade, ak zanikla stromová vegetácia a ostala len voľná trávnatá (nezastavaná plocha). Je žiaduce, aby boli obnovené aj zaniknuté, spustené alebo plošne redukované historické sadové úpravy.³⁵

V prípade komponovaných parkov či záhrad, zviazaných s historickou architektúrou, treba hľadiť predovšetkým na celok, kompozíciu a ideu historického diela. Tomu sa musia podriadiť aj jeho jednotlivé zložky. Konflikt môže nastať, ak sekundárna – nekomponovaná – zeleň medzičasom dorástla na prírodne hodnotného jedinca. Vtedy treba do úvahy zobrať aj jeho ekologickú hodnotu.

Mimoriadne významné stromy, ich skupiny a stromoradia možno vyhlásiť rozhodnutím príslušného orgánu ochrany prírody za chránené.

10. 3. SÚKROMNÉ ZÁHRADY

Súkromné záhrady (zatravnené plochy, ovocné stromy, záhony, zelené odpočinkové a okrasné plochy), zadné časti parciel (za hospodárskymi budovami) majú nenahraditeľnú ekologickú funkciu a dotvárajú charakteristickú atmosféru sídiel.

Prioritnou požiadavkou pamiatkovej ochrany je, aby historické plochy záhrad neboli ďalej parcelované a zastavované. Nevhodná je tiež výsadba ihličnatých stromov, s výnimkou horských oblastí.

Špecifické sú historické predzáhradky. Obvykle sú vymedzené plotmi či múrikmi a sú rovnocenným predmetom záujmu pamiatkovej ochrany.

Využitie predzáhradiek má byť podriadené prezentácii architektúry. Preto by nemali byť zastavané utilitárnymi stavbami (garážami). Zeleň by mala byť obmedzená na trávnik či záhony, v odôvodnených prípadoch na komponovanú zeleň (secesné vily).

V predzáhradkách tradične prevládali trvalky a kvetinové záhony. Nevhodné je vysádzať cudzorodé typy zelene a gýčové doplnky (alpínkové skalky, úžitkové záhony, trpaslíkov). Nežiaduca je výstavba plného oplatenia či výsadba hustého krovitého porastu a rozkonáreného stromoradia, ktoré by prekryvalo hlavné fasády historických stavieb.

10. 4. INÉ ZELENÉ PLOCHY

Medzi iné zelené plochy môžeme zaradiť verejné cintoríny, kalvárie, ak sú už súčasťou pamiatkových území, keďže ide o špecifický druh verejnej zelene, ktorá nie vyslovene parkovou úpravou. Metodológia ich ochrany je založená na zachovaní autentickej urbanistickej a architektonickej kompozície plošných, objemových a architektonicko-prírodných historických urbanizovaných štruktúr.

ZACHOVANIE HISTORICKEJ ZELENÉ

1. Zachovanie historickej zelene je rovnocennou súčasťou pamiatkovej ochrany územia.
2. Zachovať treba všetky historické plochy zelene v území, nezastavovať historické záhrady, parky a ustálené zelené plochy.
3. Z hľadiska ochrany historických objektov v pamiatkových územiach je potrebné priebežne odstraňovať nežiaducu (najmä invazívnu) zeleň, ktorá je v tesnej blízkosti budov a poškodzuje ich koreňmi a konármi.
4. Zachovať aj samostatné ucelené dispozície parkovo upravených plôch.
5. Zachovávať, prípadne obnoviť zanedbanú porastovú štruktúru a kompozíciu parkovo upravených plôch v zhode s pôvodnou koncepciou výsadby.
6. Podľa (priestorových) možností uvoľňovať priehľady na dominantnú architektúru.
7. Priznať jednotlivým parkovým dispozíciám v pamiatkových územiach ich dobovú identitu (historicky pravidelná dispozícia, sadovnícky realizmus, novodobé tvaroslovie sadovníckej dispozície).
8. Úpravou a vhodným výberom zelene podporovať vnímanie uličného priestoru (od fasády k fasáde) s priehľadmi na hodnotnú architektúru.
9. Vo verejných priestoroch neuplatňovať mobilnú zeleň.
10. Mobilnú zeleň je žiaduce uplatniť vo vnútorných dvoroch meštianskych domov, kde je vhodné uprednostniť spevnené plochy pred zeleňou s expanzívnym koreňovým systémom.

35 Florentská charta, ref. 30.

11. CHARAKTERISTICKÉ POHLĀDY, SILUETA A PANORÁMA

Historické sídla u nás tradične vznikali na územiach údolných nív riek. Väčšina pamiatkových území na Slovensku má preto charakteristický pohľad aj z vyššej perspektívy. Stredobod území býva veľmi špecifickým a logickým centrom miest s výraznou historickou dominantou (kostol, katedrála, radnica).

Dnes sú však pamiatkové územia zväčša „ostrovmi“ obkolesenými prstencom mladšej zástavby a izolovanými od okolitého prírodného prostredia. Pokiaľ sa väzba na otvorenú krajinu ešte v nejakom priehľade zachovala alebo sa zachoval charakteristický priehľad smerom von na prírodnú krajinu, mal by byť taký priehľad chránený. Z uvedeného dôvodu sa vyhlasujú ochranné pásma pamiatkových území s presne vymedzenými podmienkami. Pre transparentné a včasné informovanie verejnosti je žiaduce požiadavku na ochranu pohľadovej línie zapracovať do záväznej časti územného plánu. Pri zásahoch do organizácie extravilánu sídiel by mal byť rešpektovaný aj typický priehľad z vyhlíadok v krajine smerom dovnútra urbanizovaného prostredia, teda do charakteristickej (najhodnotnejšej) historickej časti sídla.

Rozlišujeme tri základné typy komunikačnej osnovy extravilánu: traťový (nepravidelná sieť ciest rozvetvujúcich sa pod rôznymi uhlami), paralelný (sieť rovnobežných ciest v smere dlhých pásov záhumienkov) a radiálny (vejár ciest sa rozbieha od koncentrovaného jadra sídla). V prípade väčších sídiel boli tieto historické schémy prekryté modernou sieťou ciest.

Ak je systém exteriérových ciest súčasťou ochranných pásiem, mal by vychádzať z historického stavu. Pri revitalizácii kultúrnej krajiny je dobré inšpirovať sa krajinárskymi zásahmi z prelomu 18. a 19. storočia. Intenzifikácia poľnohospodárskej výroby, odvodňovanie pozemkov, napriamovanie vodných tokov, výrub vegetačných pásov, rozoranie medzí, vysušenie rybníkov a iné radikálne zásahy do prírody v období socializmu túto črtu prerušilo. Urbanistickými nástrojmi možno prinavracáť kvality kultúrnej krajiny z hľadiska funkčnej, estetickej aj ekologickej povahy. Väzby na prostredie treba pomenovať už vo fáze prieskumov a rozborov v rámci prípravy územného plánu sídla.

Poslaním prírodných parkov je prezentovať prírodné a kultúrne hodnoty krajiny vrátane historických krajinných kompozícií.

Novostavby nemajú byť umiestňované do pohľadových línií. Pamiatkové územia nemajú byť ohradené súvislou „hradbou“ zástavby a dôležité priehľady majú byť chránené.

ZACHOVANIE CHARAKTERISTICKÝCH POHLADOV, SILUETY A PANORÁMY

1. Zachovať vizuálne väzby medzi vonkajším prostredím a pamiatkovými územiami (vrátane vizuálnych väzieb vo vnútri urbanizovaného prostredia).
2. Chrániť vizuálne prepojenia historických jadier s krajinárskym (neurbanizovaným) prostredím.
3. Akákoľvek nová výstavba nesmie v charakteristických (chránených) pohľadoch prekryvať charakteristické znaky pamiatkových území.
4. Chrániť základné atribúty pamiatkových území: siluetu, panorámu, charakteristické pohľady pred vizuálnou dominanciou nových stavieb vrátane stavieb reklamných (billboardov, megaboardov) a tiež pred reklamným smogom oznamov umiestnených na výškových objektoch.
5. Na území ochranných pásiem je potrebné vyhnúť sa asanáciám historickej zástavby, ktorá tvorí prostredie pamiatkových území a prostredie nehnuteľných národných kultúrnych pamiatok.
6. Nemeniť podstatným spôsobom charakter vegetácie v krajine (napr. nerealizovať holoruby v lesných porastoch, ale ani nezalesňovať tradičné lúčne plochy atď.)
7. Nenarúšať zásadným spôsobom pôvodnú konfiguráciu terénu, a to ani v pamiatkových územiach, ani v ochranných pásmach (plošné planírovanie, terénne terasy a pod.).
8. Nerealizovať plošné a priestorové štruktúry, ktoré by zasiahli do výrazu krajiny (napr. fotovoltické elektrárne, veterné elektrárne, intermodálne prekladiská a pod.).

12. ARCHEOLOGICKÉ NÁLEZISKÁ

Archeologické pramene prinášajú dôležité poznatky o vývoji našich sídiel a sú významné aj pre urbanistické plánovanie. Preto je nevyhnutné, aby boli projektanti s týmito údajmi oboznámení ešte v prípravnej fáze. V rámci praktického využitia archeologických dát je potrebné realizovať ich priemet do záväzných častí územnoplánovacích dokumentácií. V každej mierke územného plánu je potrebné písomne, formou stanoviska podľa § 29 ods. 4 pamiatkového zákona, uviesť archeologický potenciál danej plochy. Ideálne je, pokiaľ sú tieto údaje uvedené pre každý regulačný blok zvlášť, aby s týmto údajom mohli stavebníci rátať ešte predtým, ako začnú pripravovať stavebnú činnosť. Pritom nemusí ísť o presné vykreslenie hraníc archeologického náleziska (z praktického hľadiska to ani nie je možné), ale skôr ide o potvrdenie (alebo vyvrátenie) potenciálu³⁶ výskytu archeologických nálezov a nálezísk v riešenom území.

Regulačné bloky v územnom pláne sa môžu líšiť podľa pravdepodobnosti výskytu nálezov. Je zrejme, že aj v prípadoch, keď boli výsledky predstihového archeologického výskumu negatívne, môže byť v danej lokalite pri stavebných prácach objavený archeologický nález. V zmysle § 127 zákona č. 50/1976 Zb. o územnom plánovaní a stavebnom poriadku (stavebný zákon) v znení neskorších predpisov musí byť archeologický nález, ktorý bol uskutočnený mimo povoleného archeologického výskumu, oznámený príslušnému KPÚ a stavebnému úradu, a to ihneď po identifikácii nálezu.³⁷ Nález sa má ponechať bez zmeny až do obhliadky KPÚ alebo ním poverenou odbornou spôsobilou osobou. Podmienky ochrany archeologického nálezu určí KPÚ po dohode so stavebným úradom.

Archeologické nálezy zvyčajne nemajú vplyv na zmenu celkovej koncepcie stavieb. Určité korekcie však bývajú v praxi nevyhnutné. Preto majú byť sledované všetky terénne práce, a to aj na územiach s archeologickým potenciálom.³⁸ Pri mimoriadne významných nálezoch však môže byť vznesená požiadavka na zachovanie archeologického náleziska ako celku. V takých prípadoch môžu mať významné nálezy vplyv na stavebný celok alebo líniovú stavbu. Vo výnimočných prípadoch to môže znamenať aj obmedzenie výstavby v danej lokalite. Najčastejšie sa začleňuje nález do zamýšľanej novostavby.³⁹

Na nezastavaných plochách v prípade odkrytia antropogénnych reliktov (pôdorys historickej stavby) sa tieto nálezy obvykle ponechajú pod zemou. V prípade ideovo významných stavieb sa na povrchu terénu vyznačí ich priebeh (hradiab, pôdorys významnej stavby a pod.), napr. odlišnou dlažbou, štruktúrou.

Pred samotnou stavbou, pokiaľ môže dôjsť k zachyteniu archeologických nálezov, KPÚ spravidla (na základe poznatkov o archeologickom potenciáli a predchádzajúcich výskumov realizovaných na predmetnom území) predpisuje stavebníkovi povinnosť zabezpečiť záchranný archeologický výskum formou rozhodnutia.⁴⁰

Záujmom pamiatkovej ochrany je, aby sa nálezy, ktoré sa na ploche staveniska nachádzajú, stavbou nezničili, ale aby boli vopred zdokumentované, preskúmané a prípadné nálezy boli odovzdané múzeám. Stavebník je na základe rozhodnutia povinný vybrať právnickú osobu, ktorá má oprávnenie na vykonávanie archeologických výskumov.

Archeologický výskum pozostáva spravidla z viacerých fáz. V prvej fáze bývajú využité nedeštruktívne metódy výskumu, pri ktorom archeológovia zisťujú prítomnosť archeologických prameňov. Na základe toho vytypujú miesta vhodné na deštruktívny archeologický výskum, kde sa pod povrchom môžu nachádzať nehnuteľné súčasti archeologických nálezísk s neodkrytými archeologickými nálezmi v pôvodných nálezových súvislostiach. Ideálne je, aby archeológovia nastúpili na stavenisko čo najskôr a metódami archeologického výskumu zistili, čo sa nachádza pod povrchom. Na základe tohto predbežného zistenia môžu archeológovia určiť charakter archeologického náleziska, a prípadne jeho rozsah. Ak je to nutné, pristúpi sa k tzv. plošnému výskumu. Zameriava sa najmä na plochy, ktoré by mohli byť stavbou zničené, pričom treba rešpektovať rozsah územia podľa platného územného a stavebného rozhodnutia, a spôsobom, aby sa nenarušili vlastnícke práva k pozemkom.

Na miestach, kde je minimálny výskyt archeologických nálezov a nálezísk, sa výskumníci snažia stavebníkovi umožniť práce čo najskôr, pričom odborní pracovníci KPÚ vykonávajú štátny pamiatkový dohľad alebo určia dohľad (zmluvného) archeológa.

Vo výnimočných prípadoch sa môže stať, že archeológovia objavia významnú lokalitu celospoločenského významu a takáto skutočnosť môže mať vplyv na samotnú dĺžku výstavby.

V prípade vykonávania dohľadu archeológovia postupujú v úzkej súčinnosti so zhotoviteľom stavby a sledujú prednostne tie časti stavebnej plochy s archeologickým potenciálom, kde sa daná archeologická lokalita nachádza, aby nedochádzalo k narušeniu prác ostatných úsekov stavby.

36 Viac pozri v: [Archeológia](#), str. 7

37 Viac pozri v: [Archeológia](#), str. 7.

38 Viac pozri v: [Archeológia](#), str. 8.

39 Viac pozri v: [Archeológia](#), antropogénne relikty str. 8.

40 Viac pozri v: [Archeológia](#), str. 10.

OCHRANA ARCHEOLOGICKÝCH NÁLEZÍSK

1. Zachovať archeologické náleziská, ktoré sú súčasťou pamiatkového fondu.
2. K stavebnej činnosti, v rámci ktorej sa počíta so zásahom do terénu, je možné pristúpiť po realizácii pamiatkového archeologického výskumu. O prípustnosti zásahov a o nevyhnutnosti výskumu rozhodujú KPÚ.
3. V odôvodnených prípadoch sa pripúšťa realizovať pamiatkový archeologický výskum paralelne so stavebnou činnosťou, prípadne zabezpečiť odborný dozor prostredníctvom oprávnenej osoby.
4. Všetky výkopové práce v pamiatkových územiach musia byť sledované KPÚ.
5. Projektovú dokumentáciu stavby možno vyhotovovať na základe a po realizácii pamiatkového archeologického výskumu, ak o nevyhnutnosti výskumu rozhodne príslušný KPÚ.
6. Archeologické náleziská prezentovať v súlade s výsledkami archeologického pamiatkového výskumu.
7. Prezentované archeologické náleziská udržiavať v dobrom stavebnotechnickom a estetickom stave.

13. ĎALŠIE KULTÚRNE A PRÍRODNÉ HODNOTY PAMIATKOVÉHO ÚZEMIA

Pod pojmom „ďalšie kultúrne a prírodné hodnoty pamiatkových území“ rozumieme iné typy pamiatkových hodnôt, ktoré sú nejakým spôsobom špecifické a vytvárajú charakteristickú atmosféru, ktorú má dané miesto. Sem radíme najmä systémy mestských opevnení, hradov a kostolov, parcelácie, oplotenia, ohrady, banské a inžinierske diela, cintoríny, dopravné stavby a ich umelecké a technické doplnky, cesty, chodníky, terénne schodiská, ale aj ľuďmi vytvorené špecifické podzemné diela (vínne pivnice) a pod. V krajine môže ísť o kalvárie či pamätníky, ale aj solitéry drobnej architektúry, ako sú prístenné kaplnky, diela historickej drobnej architektúry: križe, sochy svätcov, pomníky a pod., ale aj o spoločné diela prírody a človeka, ako sú napr. vodné stavby, upravené brehy vodných tokov a vodných plôch, výnimočné prírodné útvary späté s ľudskou činnosťou: skalné výbežky, plošiny, ostrohy, výnimočné výtvyry historickej zelene, modifikované človekom: pamätné stromy, skupiny, stromoradia a pod.

Vo väčšine uvedených typov stavieb/objektov môžeme postupovať podľa všeobecnej metodiky pamiatkovej ochrany, ktorá je platná pre podobné typy pozemných a dopravných stavieb.

Samostatnou kapitolou sú významné historické vodné diela (štiavnické, kremnické, inovecké, medzevské tajchy a iné), ktoré sú veľmi rozsiahlymi historickými vodnými dielami a zaslúžia si pozornosť pamiatkovej ochrany.

Vodné toky a plochy mali kľúčový význam pre vznik, formovanie a charakter našich sídiel. Ide o kľúčový prírodný prvok, ktorý tvorí základ prírodného ekosystému a ktorý mal zásadný vplyv na utváranie kompozičných osí historických sídiel, pretože pozdĺž brehov tokov vznikali u nás prvé osídlenia. Z hľadiska pamiatkovej ochrany ide nielen o prezentáciu a údržbu existujúcich, ale aj o urbanistickú rehabilitáciu všetkých zaniknutých tokov a plôch, a to všade tam, kde je to reálne a v súlade so snahou o revitalizáciu prirodzených ekosystémov. Zaniknuté vodné toky je vhodné obnoviť najmä vtedy, ak ich dôležité súčasť existujú dodnes. Ide tiež o mlynské náhony a iné riečne ramená, viac pozri v: [Technické pamiatky](#). V mnohých prípadoch sa nadmernou reguláciou, vysušovaním a posúvaním vodných tokov dostal tento prírodný fenomén do úzadia. V ostatných dekádach boli funkcie vodných plôch a tokov redukované na úpravu brehov pred povodňami, budovanie suchých poldrov a požiarnych zásobární vody. V nadväznosti na to niektoré vodné plochy zanikli alebo boli prebudované na kamenné (betónové) nádrže s pevnými okrajmi, najčastejšie lemovanými kovovým rúrkovým zábradlím. Z hľadiska urbanisticko-architektonického pôsobenia v sídelných štruktúrach aj mimo nich nie je vhodné vodné toky uzatvárať do vysokých kamenných

navігаčných múrov. V mnohých sídlach sa rieky dostali mimo verejných priestorov do tzv. sivých zón, kde ostali obklopené budovami priemyslu, skladmi, cestami a výrobnými halami. Prehnanou reguláciou riek došlo k v mnohých prípadoch k zníženiu úrovni hladín spodnej vody, čo sa spravidla prejaví mikrotrhlinami pri dodatočnom sadaní historických budov.

V súčasnosti sú vodné toky významnými pásmi zelene, biokoridormi pre zvieratá a majú aj mestotvornú úlohu. Vodné plochy majú aj mikroklimatický efekt. Sú dôležitou súčasťou životného prostredia, sú oblasťami, kde prúdi čerstvý vzduch a ochladzuje zastavané prostredie v horúčavách.

Z hľadiska regenerácie historickej štruktúry sídiel je veľmi dôležitá správna prezentácia brehov a rešpektovanie ich prirodzeného charakteru a krajinárskeho pozadia. Pribúdajú aj pozitívne príklady, kde sa rieka vrátila späť do mesta. V súčasnosti ide o jeden z hlavných urbanistických trendov.

ZACHOVANIE ĎALŠÍCH KULTÚRNYCH A PRÍRODNÝCH HODNÔT PAMIATKOVÝCH ÚZEMÍ

1. Zachovávať charakteristické prírodné prvky, vrátane ich prostredia.
2. Udržiavať existujúce a pokiaľ je to možné, obnovovať a revitalizovať nábregia, zaniknuté vodné plochy a toky.
3. Podporovať (stavebnou činnosťou) zachovanie hladiny spodných vôd, uplatňovať opatrenia na prirodzené zadržiavanie vody v krajine aj v urbanizovanom prostredí.
4. Zachovávať línie mestských opevnení, ohradových múrov, historického oplotenia a aj tie, ktoré sa fragmentárne nachádzajú na jednotlivých parcelách, a udržiavať ich logické nadväznosti v pôdoryse sídiel, v charaktere spevnených plôch, ulíc a pri koncipovaní zelene.
5. Zachovávať a regenerovať historickú parceláciu v pásme opevnení, ktorá odráža pôdorys jednotlivých pásiem fortifikácie.

14. ODPORÚČANÁ ODBORNÁ LITERATÚRA

- ASOCIACE PRO URBANISMUS A ÚZEMNÍ PLÁNOVÁNÍ ČR. *Urbanistická koncepce a kompozice v územním plánu* [online]. Praha: Asociace pro urbanismus a územní plánování ČR, 2013. Dostupné na: http://www.urbanismus.cz/assets/user/akce/2014_work-shop/Koncepce_MMR_050214-201552.pdf
- GEHL, J. *Život mezi budovami: užívání veřejných prostranství*. Brno: Nadace Partnerství, 2000. ISBN 80-85834-79-0.
- HANZLÍKOVÁ, K. Činnost Klubu Za starou Prahu v Pelhřimově. In: *STO LET KLUBU ZA STAROU PRAHU 1900 – 2000, Jubilejní sborník*. Praha: Klub za starou Prahu, 2000. ISBN 80-902505-0-5.
- HEXNER, M. *Kompoziční osy a průhledy* [online]. Praha: Útvar rozvoje hl. M. Prahy, 2007. Dostupné na: http://www.iprpraha.cz/uploads/assets/uap_pdf/UAP_prilohy_k_jezum/11_15_Kompozicni_osy_a_pruhledy.pdf
- HEXNER, M., NOVÁK, J. *Urbanistická kompozice*. Praha: České vysoké učení technické v Praze, 1996. ISBN 80-01-01451-7.
- HOLEČEK, J. *Metodika pro posuzování nástaveb, půdních vestaveb a ochranu střech krajiny*. Praha: Magistrát hl. m. Prahy, 2001.
- JEHLÍK, J. *Rukověť urbanismu*. Praha: Ausdruck Books, 2016. ISBN 978-80-260-9558-3.
- JEHLÍK, J., PLOS, J. *Metodika zadávání územních plánů*. Praha: České vysoké učení technické v Praze, Fakulta architektury, 2015. ISBN 978-80-01-05702-5.
- KUČA, K., KUČOVÁ, V. *Principy památkového urbanismu*. Praha: Národní památkový ústav, 2000. ISBN 80-86234-15-0.
- KUČA, K., KUČOVÁ, V. *Metodika identifikace a klasifikace území s urbanistickými hodnotami*. Praha: Národní památkový ústav, 2015. ISBN 978-80-7480-025-2.
- KUČA, K., KRATOCHVÍLOVÁ, I., KUČOVÁ, V. *Plány ochrany památkových rezervací a památkových zón*. Praha: Národní památkový ústav, 2012.
- KUČA, K., KUČOVÁ, V., KIBIC, K. *Novostavby v památkově chráněných sídlech*. Praha: Národní památkový ústav, 2004. ISBN 80-86234-54-1.
- LUX, M. et al. *Standardy bydlení 2014/2015. Sociální normy a rozhodování na trhu bydlení*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i. ISBN 978-80-7330-279-5.
- MAIER, K., et al. *Standardy dostupnosti veřejné infrastruktury*. Praha: České vysoké učení technické v Praze, 2016.
- NORBERG-SCHULZ, CH. *Genius loci. Krajina, místo, architektura*. Praha: Dokořán, 2010. ISBN 978-80-7363-303-5.
- NOVOTNÁ, D. *Městské stavební řády: kritická edice pramenů stavebního práva s komentářem a příklady aplikace*. Brno: Národní památkový ústav, 2015. ISBN 978-80-86752-92-1.
- ROZMANOVÁ, N. et al. *Principy a zásady urbanistické kompozice v příkladech, verze 2019*. Praha, Brno: Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, Ústav územního rozvoje, 2019. ISBN MPMR ČR 978-80-7538-209-2. ISBN ÚÚR 978-80-87318-76-8.

15. ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

ABC Standards der Baudenkmalpflege. 2. vyd. Viedeň: Bundesdenkmalamt, 2015. ISBN: 978-3-901858-12-3.

Collection Planning practice guidance. *The National Planning Policy Framework and relevant planning practice guidance* [online]. Dostupné na:

<https://www.gov.uk/government/collections/planning-practice-guidance>

CÓNOVÁ, I., LACKOVÁ, D. et al. *Terminologický slovník unifikovaných názvov urbanizmu, architektúry a nehnuteľných výtvarných diel*. Bratislava: Pamiatkový ústav Bratislava, 1999.

Európsky štandard CC (Classification of Types of Construction), Klasifikácie typov stavieb, vydal Eurostat, august 1997.

Florentská charta. Historické záhrady. Florencia 1982.

JEHLÍK, J. et al. *Metodika komplexní identifikace a ochrany atributů hodnot historických měst a jejich veřejných prostorů pro záchranu a zachování jejich autenticity*, Praha: České vysoké učení technické v Praze, 2019. NAKI II, Identifikačný kód projektu: DG16P02R025.

KARFÍK, V. Centrum, na ktoré sa čaká. In: *Projekt*. 1971, roč. 13, č. 4, s. 185-195.

Koncepcia ochrany prostredia národných kultúrnych pamiatok, Pamiatkový úrad Slovenskej republiky, 2022.

KRIER, L. *Architektura – volba nebo osud*. Praha: Academia, 2001. ISBN 80-200-0012-7.

KUNZIG, R. The cities of the future, Rethinking cities. In: *National Geographic* 11/2002. Washington, DC: The National Geographic Society, 2002, Vol. 202, s. 28.

MASNÝ, M. Analýza transformácie poľnohospodárskej krajiny s využitím krajinných metrik (modelové územie strelníky a povrazník), In: *Acta Geographica Universitatis Comenianae*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Fakulta prírodných vied, Katedra geografie a geológie, 2015, roč. 59.

Nová Aténska charta. Zásady plánovania miest vypracované Európskou radou urbanistov. Atény 1998.

OGURČÁKOVÁ, J. Architekt Okamura: Jazdiť autom po meste a bývať na predmestí je egoistické [online]. Dostupné na: <https://kosice.korzar.sme.sk/c/23065831/architekt-okamura-jazdit-autom-po-meste-a-byvat-na-predmesti-je-egoisticke.html>

Opatrenie Štatistického úradu Slovenskej republiky č. 128/2000 Z. z., ktorým sa vyhlasuje Klasifikácia stavieb

ROGERS, R., POWER, A. *Cities for a Small Country*. London: Faber, 2000. ISBN 9780571206520.

Vyhľadka Ministerstva výstavby a regionálneho rozvoja Slovenskej republiky, ktorou sa vykonáva zákon č. 254/1998 Z. z. o verejných prácach v znení zákona č. 260/2007 Z. z.

Vyhľadka Úradu geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky č. 461/2009 Z. z. ktorou sa vykonáva zákon č. 162/1995 Z. z. o katastri nehnuteľností a o zápise vlastníckych a iných práv k nehnuteľnostiam (katastrálny zákon) v znení neskorších predpisov v znení vyhlášky č. 74/2011 Z. z., vyhlášky č. 87/2013 Z. z. a vyhlášky č. 263/2018 Z. z.

Vyhľadka Ministerstva životného prostredia Slovenskej republiky č. 532/2002 Z. z., ktorou sa ustanovujú podrobnosti o všeobecných technických požiadavkách na výstavbu a o všeobecných technických požiadavkách na stavby užívané osobami s obmedzenou schopnosťou pohybu a orientácie v znení neskorších predpisov: Informačné, reklamné a propagačné zariadenie.

Washingtonská charta. Ochrana historických miest. Washington 1987.

World Heritage Convention, *Dokument WHC-08/32.COM/7.1, 2.* – 10. júl 2008, Quebec, Kanada.

www.enviroportal.sk/environmentalne-temy/starostlivost-o-zp/mestske-zp

www.obnova.sk/slovník/heslo/partner/

Zákon SNR o kultúrnych pamiatkach č. 7/1958 Zb. SNR.

Zákon č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 50/1976 Zb. o územnom plánovaní a stavebnom poriadku (stavebný zákon) č. 50/1976 Zb. v znení neskorších predpisov.

16. ZDROJE OBRAZOVEJ A FOTOGRAFICKEJ PRÍLOHY

Úvodný obrázok. Historické jadro Košíc, Vojenské letecké snímkovanie, apríl 1921, Letecký zbor Československej brannej moci. Zdroj: Archív PÚ SR.

Obr. 1. Historické jadro Košíc, stredná časť mesta. Vojenské letecké snímkovanie, apríl 1921, Letecký zbor Československej brannej moci. Zdroj: Archív PÚ SR.

Obr. 2. Historické jadro Košíc, severná časť mesta. Vojenské letecké snímkovanie, 28. 10. 1928 z lietadla A-11 vo výške 1 000 – 800 metrov. Zdroj: Archív PÚ SR.

Obr. 3. Historické jadro Košíc, južná časť mesta. Vojenské letecké snímkovanie, 28. 10. 1928 z lietadla A-11 vo výške 1 000 – 800 metrov. Zdroj: Archív PÚ SR.

17. ZOZNAM PRÍLOH

Príloha č. 1. [Terminologický slovník.](#)

Príloha č. 2. [Územný priemet ochrany pamiatkových hodnôt územia.](#)

Financované
Európskou úniou
NextGenerationEU

Plán obnovy a odolnosti SR, Komponent 2: Obnova budov
Reforma zvýšenia transparentnosti a zefektívnenia rozhodnutí
Pamiatkového úradu SR

PLÁN [OBNOVY]

MINISTERSTVO
KULTÚRY
SLOVENSKEJ REPUBLIKY

PAMIATKOVÝ ÚRAD
SLOVENSKEJ REPUBLIKY

B. Metodika princípov rozhodovania Pamiatkového úradu SR vo veciach stavebnotechnického /alebo reštaurátorského/ zásahu

Časť 4. Urbanizmus, ochrana pamiatkových území

URBANIZMUS

AUTOR METODIKY

Radoslav Mokriš

ODBORNÍ RECENZENTI

Ján Sekan

Adam Guzdek

Lýdia Kubeková

Michaela Vargová

Kamil Alezár

REDAKCIA

Petra Pleváková

POĎAKOVANIE

Peter Andráši

Viera Dvořáková

Pavol Hriň

Róbert Királ'

Kristína Markušová

Martin Neumann

Jana Onufráková

Ján Sekan

Vladimír Sobota

Soňa Ščepánová

JAZYKOVÉ ÚPRAVY

Mária Bartoš

GRAFICKÁ ÚPRAVA

Alexandra Ištvánová

VYDAL

Pamiatkový úrad Slovenskej republiky

Cesta na Červený most 6, 814 06 Bratislava

Vydanie prvé

© 2023

www.pamiatky.sk